

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SULTAN HANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Filiz KARAKUŞ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
ferdemir06@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7562-3435>

<i>Atıf</i>	Karakuş, F. (2022). ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SULTAN HANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (1), 71-109.
-------------	--

ÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 13. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'da Türk birliğini sağlaması ile mimarlık alanında bir Rönesans yaşanmış ve pek çok mimari eser ortaya konulmuştur. Anadolu'da güvenliğin sağlanmasıyla birlikte ticaret alanında önemli gelişmeler sağlanmış ve kervanların konaklaması için menzil kervansarayları inşa edilmiştir. Bu yapılardan büyük bir kısmı doğal nedenler, bayındırlık hizmetleri ve bilinçsizlik nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Bu araştırmanın konusu Anadolu Selçukluları Döneminde inşa edilen sultan hanlarına ilişkin tipoloji çalışması yapılmasıdır. Bu amaçla öncelikle literatür çalışması yapılarak kervansaray yapılarının gelişimi üzerinde durulmuştur. Daha sonra bu yapılardan dönemin Anadolu Selçuklu sultanları tarafından yaptırılmış olduğu tespit edilen sekiz tanesi üzerinde detaylı bir çalışma yapılarak bu yapılara ilişkin tipolojik bir değerlendirme yapılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaray yapılarına ilişkin günümüze kadar yapılmış çeşitli araştırmalar bulunmasına rağmen bu sekiz yapıyı tipolojik açıdan bütüncül olarak ele alan bir araştırma bulunmaması bu çalışmanın yapılmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Üzerinde çalışılan bu yapıların bazı bölümlerinin yıkılmış olması ve bazılarının geçirdiği onarımlardan dolayı veri kayıpları oluşması, ayrıca bazı araştırmacıların belirttiği gibi bu dönemde yapılmış olan bazı sultan hanlarının günümüze kadar ulaşmadığı bilgisi bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Yapılan tipoloji çalışması sonucunda sultan hanlarının genel olarak benzer malzemeler kullanılarak benzer plan şemalarında inşa edilmiş olduğunu göstermesine rağmen iki yapının farklı plan şeması olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kervansaray, Ribat, Anadolu Selçuklu Dönemi, 13. yüzyıl, Sultan hanları.

A REVIEW ON THE SULTAN KHANS OF THE ANATOLIAN SELJUK PERIOD

ABSTRACT

After the Anatolian Seljuk State provided Turkish unity in Anatolia from the beginning of the 13th century, a Renaissance was experienced in the field of architecture and many architectural works were produced. With the security in Anatolia, important developments were achieved in the field of trade and range caravanserais were built to accommodate the caravans. Most of these structures have not survived due to natural reasons, public works and unconsciousness. The subject of this research is the typology study of the sultan's inns built during the Anatolian Seljuk Period. For this purpose, first of all, literature study has been conducted and the development of caravanserai structures has been emphasized. Afterwards, a detailed study was made on eight of these structures, which were determined to be built by the Anatolian Seljuk sultans of the period, and a typological evaluation of these structures has been

made. Although there is various research on the Anatolian Seljuk period caravanserai structures, the main reason for this study is that there is no research that deals with these eight structures in a holistic way in terms of typology. The fact that some parts of these structures were demolished, and data loss occurred due to the repairs they underwent, as well as the knowledge that some of the sultan's inns built in this period did not survive, as some researchers have stated, constitute the limitation of this study. As a result of the typology study, it has been seen that the two buildings had different plan schemes, although it showed that the sultan's khans were generally built-in similar plan schemes using similar materials.

Keywords: Caravanserai, Ribat, Anatolian Seljuk Period, 13th century, Sultan khans.

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da inşa edilen menzil hanları-kervansaraylarının sayısının 200 civarında olduğu ancak bunlardan pek çoğunun günümüze kadar ulaşmadığı bilinmektedir. Bu çalışma kapsamında, Anadolu Selçuklu sultanları tarafından inşa edildiği bilinen ve sultan hanları olarak isimlendirilen; Alay Hanı, Evdir Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, Alara Hanı, İncir Hanı, Kırkgöz Hanı ve Eğirdir Hanı (2. Gıyasettin Keyhüsrev Hanı) ele alınmış ve bu yapılar tipolojik olarak incelenmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen kervansaraylar üzerine yapılan çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilk grupta, Anadolu'da ilmi gezi yapanların Selçuklu hanlarına dair topladıkları notlar vardır.¹ Diğer bir grupta ise özellikle Selçuklu kervansarayları üzerinde çalışanlar yer almaktadır.² 1925 yılından sonra Selçuklu hanları üzerinde çalışan kişiler arasında R. M. Riefsthal, A. Gabriel ile H. H. Von der Osten'i görmekteyiz. Aynı dönemde G. de Jerphanion, B. Pace ve İ. H. Uzunçarşılı yayınladıkları eserlerinde Selçuklu hanlarından bahsetmişlerdir. Daha sonra yapılan çalışmalarda ise konu bölgesel ölçekte ele alınmıştır.³ Selçuklu dönemine ait kaynaklarda adı geçen kervansarayları toplayarak, bunların mahiyet ve fonksiyonlarını ayrıntılı olarak ilk defa ele alan Osman Turan'dır.⁴ Selçuklu kervansaraylarına ilişkin en titiz çalışmaları yapanlardan biri K. Erdmann'dır.⁵ Ayrıca E. Diez-O. Aslanapa'nın ortak eserlerindeki⁶ kısımlar ile Cl. Holzmeister- R. Fahrner'in eseri⁷ bu alandaki çalışmalardandır. Oğuz Arık'ın notları⁸ yanında T. Özgüç ve M. Akok'un araştırmaları⁹ da bulunmaktadır. Anadolu'daki Selçuklu kervansarayları üzerine M. K. Özergin'in hazırlamış olduğu katalog çalışması¹⁰ ve A. T. Yavuz'un çalışmaları¹¹ da oldukça önemlidir.

¹ Fr. Sarre (Reise in Kleinasien, Berlin 1896), Cl. Huart (Epigraphie arabe d'Asie Mineure, Paris, 1895; Konia, La Ville des derviches tourneurs, Paris 1897) ve H. Bott (Kleinasatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien, Leipzig 1908) hanlar üzerinde detaylı bilgi vermektedir.

² E. Nauman (Seldschukische Baudenkmäler in Kleinasien, Süddeutsche Bauzeitung, 1896), H. Eldem (Die Seldschukischen Hane in Anatolien Osmanischer Lyoyd, 22 Februar 1918), K. Müller, (Die Karavanserai im Vorderen Orient, Berlin 1920).

³ S. F. Erten, Antalya Vilayeti Tarihi, İstanbul, 1940; K. Bittel, Kleinasatische Studien, İstanbul, 1942; F. Soyman-İ. Tongur, Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya, 1944; A. Gökoğlu, Paphlagonia, Gayrimenkul Eski Eserler ve Arkeolojisi, Kastamonu, 1952.

⁴ Selçuklu Kervansarayları, Belleten, X/39, Temmuz 1946, 471-496.

⁵ Beobachtungen auf einer Reise in Zentralanatolien im Juli 1953, Archäologischer Anzeiger 1954, 160-207; Notizen Zum Inneranatolischen Karavansaray, Kunst des Orients, II (1955), 5-29; Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, I-II, Berlin, 1961.

⁶ Türk Sanatı, İstanbul, 1955

⁷ Bilder aus Anatolien, Höhlen und Hane in Kappadokien, 1955.

⁸ Ankara-Konya, Eskişehir-Yazılıkaya gezileri, Ankara 1955.

⁹ Ağzıkara Han, Yıllık Araştırmalar Dergisi, I (1956), 93-105; Sarıhan, Belleten, XX/79 (Temmuz, 1956), 379-383; Alayhan, Öresunhan ve Hızırilyas Köşkü, Belleten, XXI/81 (Ocak 1957), 139-148; Üç Selçuklu Abidesi: Dolay Han, Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii, Belleten, XXII/86, (Nisan 1958), 251-259; Afşin yakınında Eshab-ı Khef külliyesi, Yıllık Araştırmalar Dergisi, II (1958), 77-91.

¹⁰ Özergin, M., K. (1965). Anadolu Selçuklu Kervansarayları, *Tarih Dergisi*, XV (20): 141-170.

¹¹ Yavuz, A., T. (1976). Anadolu'da Eş Odaklı Selçuklu Hanları, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(2): 187-201; Yavuz, A. T. (1994). Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar, *Vakıflar Haftası Dergisi*, 11: 39-46; Yavuz, A. T. (1995). Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının Tipolojisi, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 25-26 Nisan 1994, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 183-198.

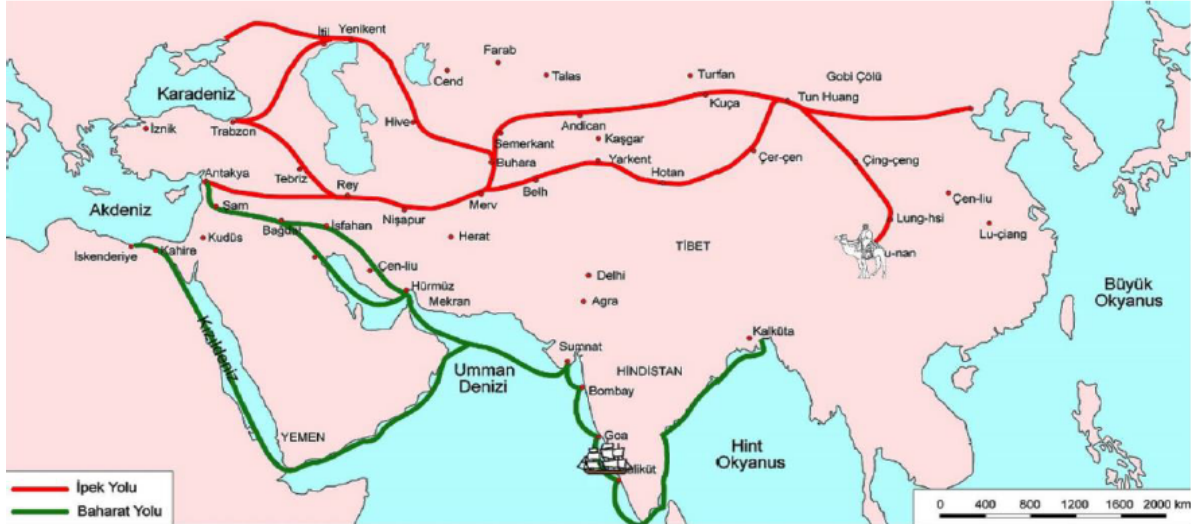
Bu makale, Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak Anadolu'da inşa edilmiş olan sultan hanlarını mimari açıdan inceleyerek bir tipoloji oluşturulmaya çalışılması açısından önemlidir. Sözü edilen tipolojik çalışma, Anadolu'nun çeşitli noktalarında yer alan ve İpek Yolu üzerindeki kervan yollarında yapılmış menzil kervansaraylarından Selçuklu Sultanları tarafından yaptırılmış ve günümüze kadar ayakta kalabilmiş olanlara göre yapılmıştır. Bu yapıların korunması ve ileriye dönük olarak alınacak müdahale kararlarında yapılan bu çalışmanın kaynak olabileceği düşünülmektedir. Aslanapa (1984), Alay Hanı, Evdir Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, Alara Hanı, İncir Hanı, Kırkgöz Hanı, Eğirdir Hanı ve Avanos Sarı Hanı olarak dokuz adet sultan hanından söz eder ve Alay Hanı'ndan sonra, Konya-Aksaray yolundaki Sultan Hanı'na (1229) kadar gelen süre içinde yapılmış olan başka sultan hanların ortadan kaybolduğunu belirtir (Aslanapa, 1984: 171). Yavuz (2006) ise Evdir Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Alara Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, İncir Hanı ve Eğirdir Hanı'nın sultanlar tarafından yaptırıldığını belirtir (Yavuz, 2006: 439). Aslanapa (1984) tarafından, II. İzzettin Keykavus zamanında ve onun şahsı tarafından yaptırılmış olduğu belirtilen Avanos Sarı Han, kesin olarak tarihlendirilemediği için bu çalışmanın dışında bırakılmış ve diğer sekiz adet yapı incelenmiştir. Anadolu Selçukluları tarihi sultan kervansaraylarını tipolojik olarak analiz etmeden önce öncelikle kervansaray yapılarının gelişimini incelemek gerekli görülmüştür.

Kervansaray Yapılarının Gelişimi

Kervansaray, kelime olarak Farsça (kârban-kervan) kârbansaray kelimesinden gelmektedir (Uslu, 1985). Kervansaraylar, ticaret eşyası taşıyan kervanların, bir şehirden başka bir şehre giden yolcuların konaklamaları ve geceyi rahat ve emniyet içinde geçirmeleri için, büyük ticaret yolları üzerinde inşa edilmiş olan hem misafirhane hem pazar olan, harp zamanında ise erzak ve mühimmat deposu olarak kullanılan büyük yapılardır (Yetkin, 1959: 221).

İslam toplumlarında önemli bir yeri olan kervansaray yapılarına benzeyen yapıları, Romalılar zamanında, stratejik açıdan önemli olan yerlerde ve Anadolu sınır boylarında görmekteyiz. Askeri amaçlı olan bu yapılar *castel* ya da *castrum* olarak adlandırılmaktadır (Uslu, 1985: 196). Bazı araştırmacılar kervansaray yapılarının kaynağını Arap ribatlarına bağlamaktadır. İlk olarak Kuzey Afrika'da görülen ve ribat olarak adlandırılan yapılar savunma ve koruma amacıyla yapılmışlardır. Kale görünümünde ve çevresi surlarla çevrili olan bu yapılar askeri amaçla inşa edilmiş olup genellikle sınırlardaki savaşa hazır kuvvetlerin hayvanlarıyla birlikte buldukları oldukça gelişmiş yapılardır (Cezar, 1981: 931; Ödekan, 1995: 104). İçerisinde mescit, hamam, barınma yerleri, ahır, ambar ve aynı zamanda minare görevi üstlenen gözcü kulesi bulunan bu yapılar kalın duvarlarla çevrilmiştir (Karamağaralı, 1970: 4).

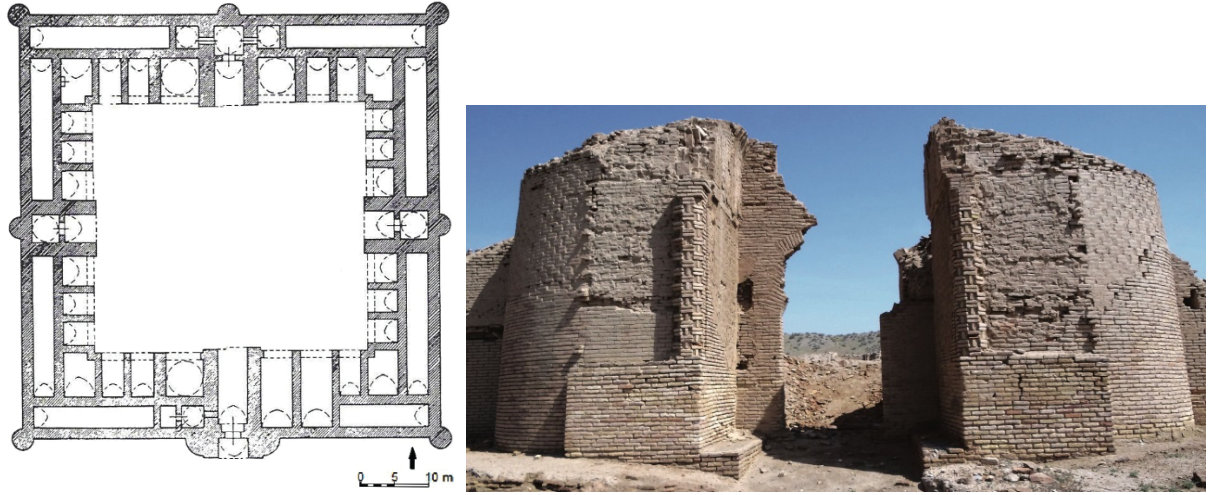
Orta Çağ'da doğu ile batı arasındaki dünya ticareti Baharat Yolu ve İpek Yolu olmak üzere iki farklı yolla yapılmaktaydı (Şekil 1). İpek Yolu, tarihin ilk çağlarından itibaren birçok milletlerin ve devletlerin kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yer tutmuş olan önemli bir yoldur (Bedirhan ve Öztöp, 2015: 299). Çin'den başlayıp tüm Asya'yı geçerek Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu ilk defa 1877 yılında, Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından isimlendirilmiştir. İpek Yolu'nun geçtiği ülkeler dünya ticaretinde önemli pay sahibi olan ve zamanın en zengin ülkeleriydi. İpek, eski çağlardan başlayarak pek çok ülkenin hayatında önemli bir yer tutmuştur. İlk olarak Mısırlılar, sonra Romalılar Çinlilerden ipek satın almışlardır (Aycibin, 2018: 27). İnsanların güzele ve değerli eşyaya olan bu merakı Avrupa ve Uzak Doğu arasında sıkı bir alışverişin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu alışveriş sonucunda ise İpek Yolu güzergâhı ortaya çıkmıştır (Sezgin, 1976). Türklerin Orta Asya'da yaşam biçimi göçebeliliğe dayanmaktaydı. Geniş bozkırlar ve çöller üzerinden geçmekte olan ve birçok noktada göçebe noktalarına rastlayan İpek Yolu'nu, güvenlik sebebiyle menzil noktalarındaki yapılar olmadan geçmek mümkün olamazdı. Ticaret yolları üzerinde göçebe baskınlarından korunma ve ticari eşyaların saklanabileceği yerler oluşturulması ihtiyacı menzil adı verilen noktalarda kervansaray yapılarının inşası için zemin hazırlamıştır (Cezar, 1981: 932).

Şekil 1. İpekyolu ve Baharat Yolu haritası (URL-1)

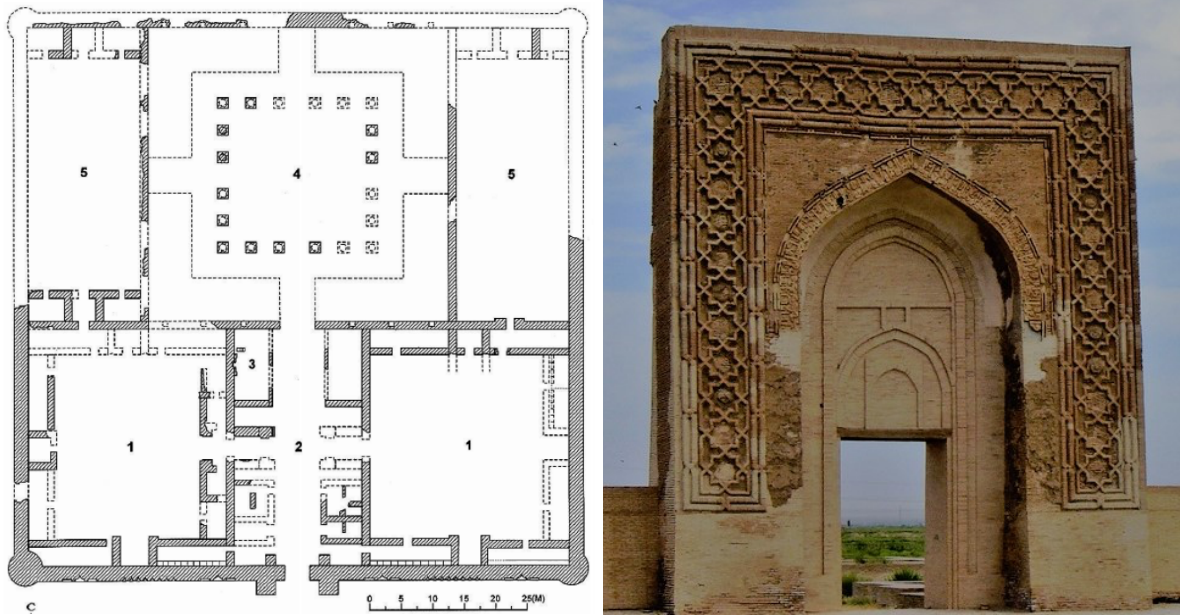
Kervansaray yapılarının kuruluşundaki temel faktörler, bu yapıların tarihsel süreç içinde değişmeye ve belirli bir yönde şekillendirmeye devam etmiştir. Askeri ribatın temelinde, sınırlar için korunma faktörü yattığı gibi İç Asya'da kervan yolları için de buna benzer bir durum söz konusuydu. Arap ribatları, askeri amaçlı olup sınırları düşmandan koruyan kişilerin barındığı yerler, Türk kervansarayları ise ticari amaçlı olarak seyahat eden kervan ve yolcuların eşkıya ve göçebelerin saldırılarından korunmak için konakladıkları ve ticari mallarını saklayabildikleri yapılarıdır (Cezar, 1981: 932). Kervansaraylarda yatma mekânları, erzak ambarları, aşhaneler, ticari eşya koymak için depolar, hayvanların barınabilmesi için ahır ve samanlıklar, yolcuların yıkanabilmesi için hamamlar, misafirlerin namaz kılabilmesi için mescitler, şadırvanlar, hatta kayıtlardan çıkarılabildiğine göre eczane ve revirler, yolcuların ayakkabılarını tamir edip fakirlere yenisini yapan ayakkabıcılar ile nalbantlara varıncaya kadar pek çok tesis vardı. Sultan ve yüksek düzey devlet adamları tarafından kurulan vakıflar yoluyla inşa edilen bu yapılarıdaki bu tesislerin gelir ve giderlerini idare edecek memurları da bulunmaktaydı (Turan, 1946: 479; Turan, 1971: 172).

Türkler kervansaraylara ilişkin örnekleri ve kullanım amaçlarını Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya'da öğrenmişlerdir. Dünya ticaretinde önemli bir yeri olan İpek Yolu Türklerin yaşadıkları bölgelerden geçmekteydi ve bu yollarda bir gece konaklayıp dinlenmek için kullanılan yerler "konaklık" olarak isimlendirilmekteydi. Bunun dışında "tüşkonak" sözcüğünün de geceleme ve varış yeri için kullanıldığı görülmektedir (Ögel, 1991: 379-385). Orta Asya'da Türkler tarafından yapılan ilk kervansaraylar Karahanlılar ve Gazneliler dönemine ait olup ribat olarak isimlendirilmektedirler. Plan şemaları ve mimari özellikleri açısından, Büyük Selçuklular dönemine örnek teşkil eden bu kervansaraylar günümüzde harap bir haldedir (Bektaş, 1999: 38; Aslanapa, 1972: 32). Kervansarayların bilinen en eski örneği Gazneli hükümdarı Sultan Mahmut tarafından Tus-Serahs yolunda bulunan, Meşhed yakınlarında, 1019-1020 tarihlerinde yaptırılmış olan Ribat-ı Mahi (Ribat-ı Çaha) (Şekil 2) ve 1028 yılında Tus-Herat yolunda yaptırılmış olan Sengbest Ribatı'dır (Aslanapa, 1972: 32; Akalın, 2002: 301). Dört eyvanlı bir avlu etrafında sıralanan mekânların yer aldığı Ribat-ı Mahi, kareye yakın (70,68x71,92 m) planlı olup yuvarlak kulelerle takviye edilmiş bir kervansaraydır (Aslanapa, 1984: 53, 56).

Şekil 2. Ribat-ı Mahi planı (Aslanapa, 1984: 52) ve ayakta kalan cephesi (URL-2)

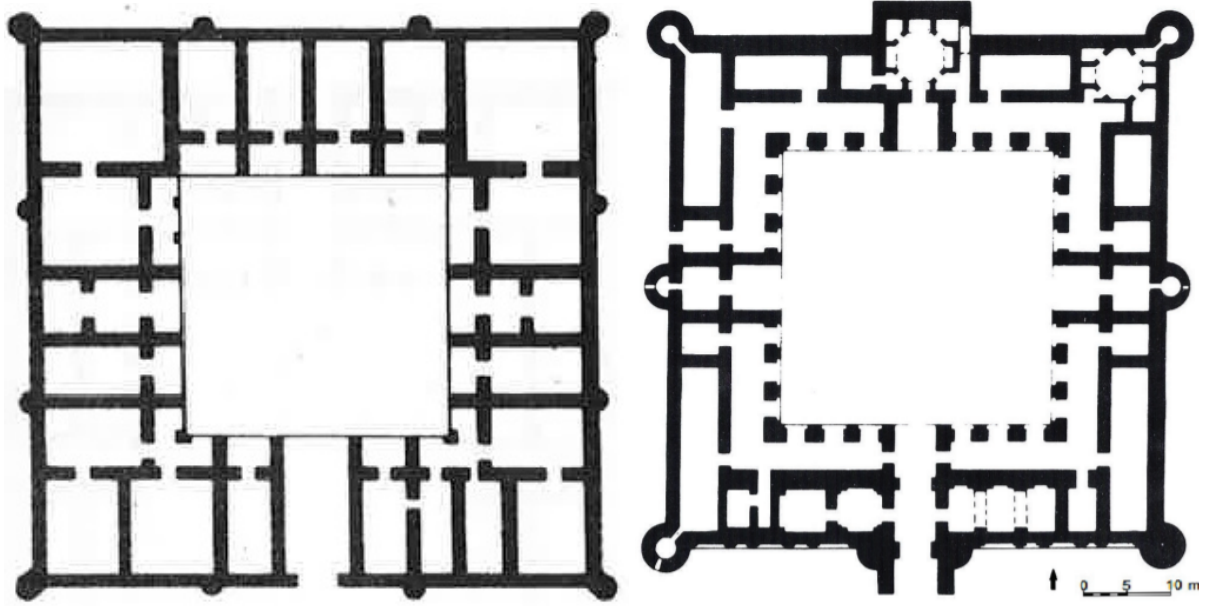
Karahanlı hükümdarı Şems-ül Mülük Nasr bin İbrahim (1068-1080) zamanında inşa edilmiş olan iki kervansaraydan biri Semerkant-Buhara, öbürü ise Semerkant-Hocend yolu üzerindedir (Aslanapa, 1972: 33). 1078-79 tarihli Ribat-ı Melik'in ayakta kalan kısımları ve duvar izleri göz önünde bulundurulduğunda 86x86 m ölçülerinde kare planlı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 3). Ana malzemesi kerpiç olan yapı iki katlı olup avlu etrafında tonozlu odalar bulunmakta ve görkemli bir cephe düzeni olduğu bilinmektedir (Sözen, 1975: 149; Aslanapa, 1984: 38). Yapıdan yalnız güney duvarıyla cephe ortasında yüksek, sivri kemerli, 12x15 m ölçülerindeki abidevi portal ayakta kalmıştır (Şekil 3) (Aslanapa, 1984: 38).

Şekil 3. Ribat-ı Melik planı (URL-3) ve cephesi (URL-4)

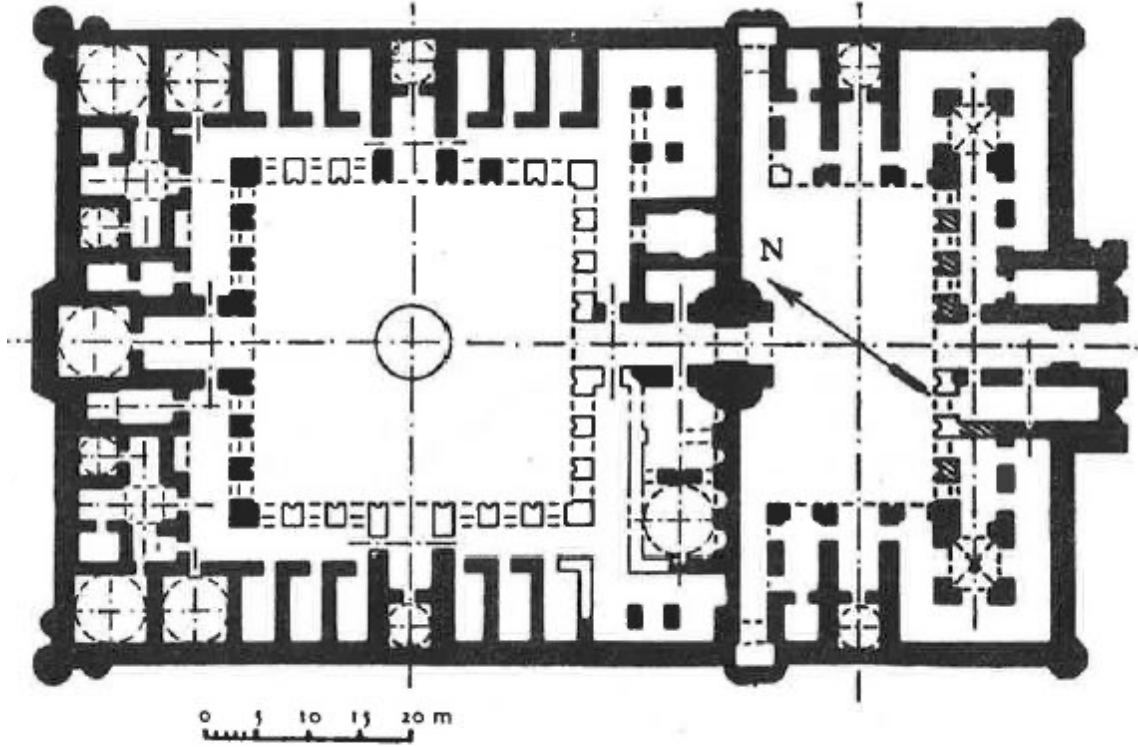
11. yüzyıldan kalan Türkmenistan sınırları içindeki Dehistan Kervansarayı çok harap bir yapı olup 37x36 m ölçülerinde kare planlıdır (Şekil 4). Köşelerde ve yanlardaki destek kuleleri, ortasındaki 11,40x11,40 m revaklı avlusu ile Nişabur-Sebzevar arasında Melikşah'ın yaptırdığı düşünülen Ribat Zafarani ve Ebran'daki Ribat Anuşirvan'a benzerlik gösterir. Dehistan Kervansarayında dört eyvan bulunmayıp yalnızca girişte bir eyvan bulunmaktadır. Merv-Amul yolundaki Akçakale Kervansarayının pek az kısmı dışındaki bölümleri günümüzde kumlar arasına gömülmüştür. Kerpiç ve tuğla malzeme ile inşa edilen yapı, plan ve dış cephe özellikleri açısından Büyük Selçukluların 1114-15 tarihinde Nişabur-

Merv yolunda inşa ettikleri Ribat-ı Şerif'in öncüsü olarak değerlendirilmekte ve ayrıca sultan hanlarını anımsatmaktadır. Mekânlar, arka arkaya revaklı iki avlu etrafında düzenlenmiştir. Amul-Harezmi arasındaki yolda, Amuderya kıyısında bulunan Daya Hatun Kervansarayı (Şekil 4), dört eyvanlı ve kare plan şemasında olup yanlarda ve köşelerde bulunan payandalarla desteklenmiştir (Aslanapa, 1984: 40).

Şekil 4. Dehistan ve Daya Hatun Kervansarayları planı (Cezar, 1977: 193, 195)

Kervansarayların ticarî alandaki önemini anlamış olan Büyük Selçuklu sultanları kervansarayların yapımına büyük önem vermiş, böylece bu dönemde ticarî ve iktisadî hayat oldukça canlı olmuştur (Alptekin, 1993: 37). Nizâmülmülk, kanal açmak, kervansaray inşa etmek, köprü kurmak, şehirlerde kaleler inşa etmek, köyleri imar etmek ve medrese yapmak gibi konulardaki icraatları Selçuklu sultanlarının görevleri arasında göstermektedir (Turan, 1971: 188). Karahanlılar ve Gaznelilerin geliştirdiği kervansaray mimarisi, Büyük Selçuklular Döneminde daha da geliştirilerek anıtsal ölçekte yapılar inşa edilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde inşa edilen Anuşirvan Kervansarayı taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı ilk kervansaraydır (Aslanapa, 1972: 94). Damgan-Simnan yolunda, Eهران'daki kervansaray Karahanlılar'ın Dehistan ve Daya Hatun Kervansarayları ile benzerlik göstermektedir. Köşelerde ve yanlarda bulunan silindirik kulelerle takviye edilmiş olan yapı kale gibi sağlam olup 72x72 m ölçülerinde kare planlıdır. Uzun dikdörtgen biçiminde ve yan yana simetrik odaların bulunduğu revaklı avlu dört eyvanlıdır (Aslanapa, 1984: 86). Barış dönemlerinde kervanların konaklaması ve yabancı hükümdarların misafir edilmesi için, savaş dönemlerinde ise askeri amaçlı olarak kullanılan Ribat Zafarani, Sultan Melikşah tarafından Nişabur-Sebzevar yolunda yaptırılmıştır. (Akalin, 2002: 301). 75x75 m ölçülerinde kare planlı yapının köşeleri kuleli olup ortasında 4 eyvanlı avlu ile simetrik olarak sıralanmış odalar ve girişin sağında cami vardır (Aslanapa, 1984: 87). Nişabur-Merv arasında inşa edilmiş olan Ribat-ı Şerif (Şekil 5) Büyük Selçuklu döneminin en önemli eserlerinden biridir. Sultan Melikşah'ın oğlu Ebu Şüca Mehmet zamanında 1114-15 de inşa edildiği anlaşılan yapının süslemeleri Ribat-ı Mahi ile benzerlik göstermektedir. Yapı, kare planlı asıl bölüm ve bunun önünde yer alan dikdörtgen planlı bölüm ile dört eyvanlı bir avlu etrafında sıralanan bölümlerden oluşmaktadır (Aslanapa, 1984: 88).

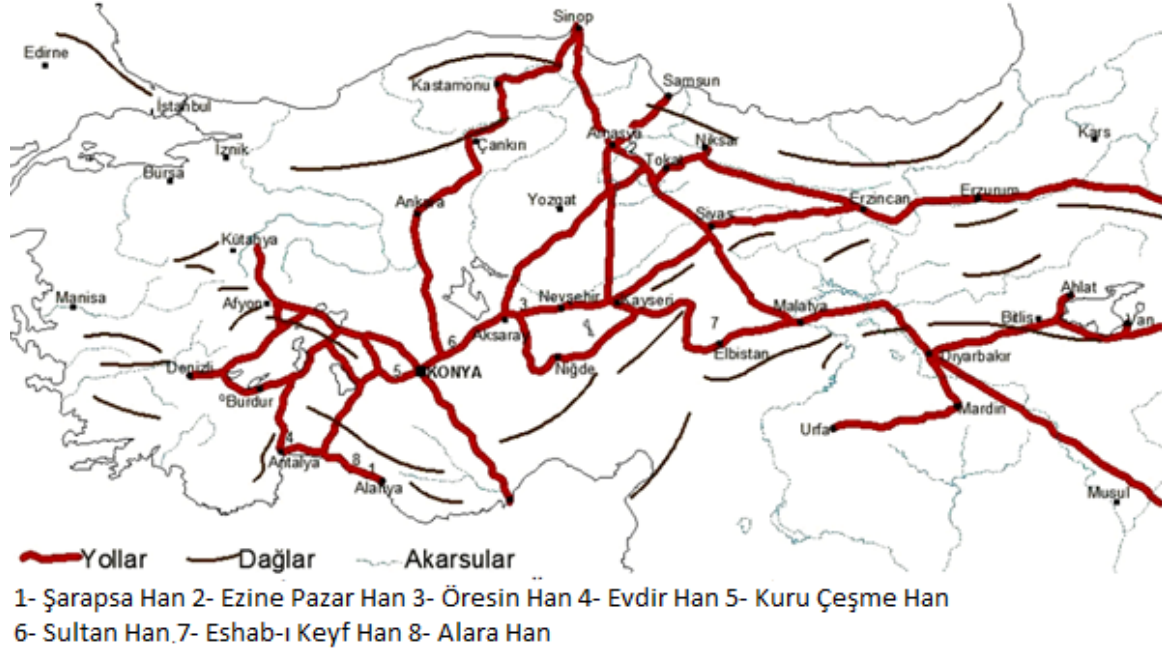
Şekil 5. Ribat-ı Şerif Planı (Cezar, 1977: 198)

Selçuklu dönemi üzerinde yapılan çalışmalarda ve kitabelerde kervansarayların ribat ve han olarak da isimlendirildikleri görülmektedir. Anadolu’da ribat, han ve kervansaray kelimelerinin genellikle aynı anlamda kullanılmasının en önemli nedeni bu üç yapı türünün de *konaklamaya* ilişkin olmasıdır. Konya-Beyşehir arasında bulunan Kuruçeşme Han, Sivas-Malatya arasındaki Hekim Han, Burdur-Antalya arasındaki Kırkgöz Hanı ve Afşin yakınlarında bulunan Eshab-ı Kehf Hanı’nın kitabelerinde bu yapılar ribat olarak adlandırılmaktadır (Cezar, 1981: 931; Şeker, 1991: 168).

Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Anadolu, Bizans’ın egemenliği altında olduğu dönemde, İslam ve Hristiyan aleminin mücadelelerine sahne olması nedeniyle ticari alanda yeterli gelişmeyi gösterememiş ve savaşların verdiği tahribat da ekonomik potansiyelin gelişmesine engel olmuştur. Selçukluların Anadolu’yu ele geçirmesi ve milli birliğin kurulması ile XII. yüzyıl sonlarına doğru güneyin İslam ülkeleriyle kuzeyin kavimleri arasında süregelen ticari ilişkiler için siyasi engeller ortadan kalkmış, Anadolu ticaret yolları büyük bir önem kazanmış (Turan, 1946: 472) ve batıda Bizans, doğuda Asya medeniyetleri, kuzeyde Karadeniz, güneyde ise Memluk ve Bağdat toprakları arasında alışveriş ortamı oluşmuştur (Baykara, 2002: 250). Anadolu Selçuklu Devletinin uyguladığı ekonomi politikaları sayesinde uluslararası ticaret önemli ölçüde geliştirmiştir. Dünyanın farklı noktalarından kervanların Anadolu’ya gelmesi tüccarların güven altında konaklayabilecekleri mekânların meydana getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Karpuz, 1995: 59). Bunun neticesinde, yüksek devlet adamları ve bizzat Selçuklu sultanları önemli ticaret ve kervan yolları üzerinde yaklaşık 30-40 km’lik mesafede bir kervansaray yaptırmışlardır (Turan, 1946: 471). Konya-Nevşehir gibi işlek yollarda ise kervansaraylar, daha kısa aralıklarla yapılmışlardır (Durukan, 1989: 51). Kervansaraylar tüccarlara, yolculukları sırasında güvenli bir barınak temin ederek İpek Yolu kültürünün taşıyıcılığını üstlendikleri gibi hac yollarının da güvenliğini sağlama konusunda bir görevi üstlenmiştir (Aslanapa, 1963: 26).

Anadolu Selçukluları döneminde Roma ve Bizans dönemlerinden kalan yollar kullanıldığı gibi Konya şehrinin başkent olmasından itibaren Konya merkez olmak üzere Sivas ve Kayseri gibi kentler arasında da ticaret yolları oluşturulmuştur. Ayrıca, Antalya, Alanya ve Sinop gibi liman kentlerinin Selçuklu hakimiyeti altına girmesiyle Karadeniz ve Akdeniz’de uluslararası ticaret ağı oluşturulmuştur (Şekil 6).

Bu ticaret yolları üzerinde çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir ki İran dışında bu kadar kervansarayın olduğu başka bir ülke yoktur (Kuban, 2008: 238; Özcan, 2006: 30-34).

Şekil 6. Anadolu Selçuklu Dönemi önemli kervan yolları (Kuban, 2008; Bektaş, 1999)

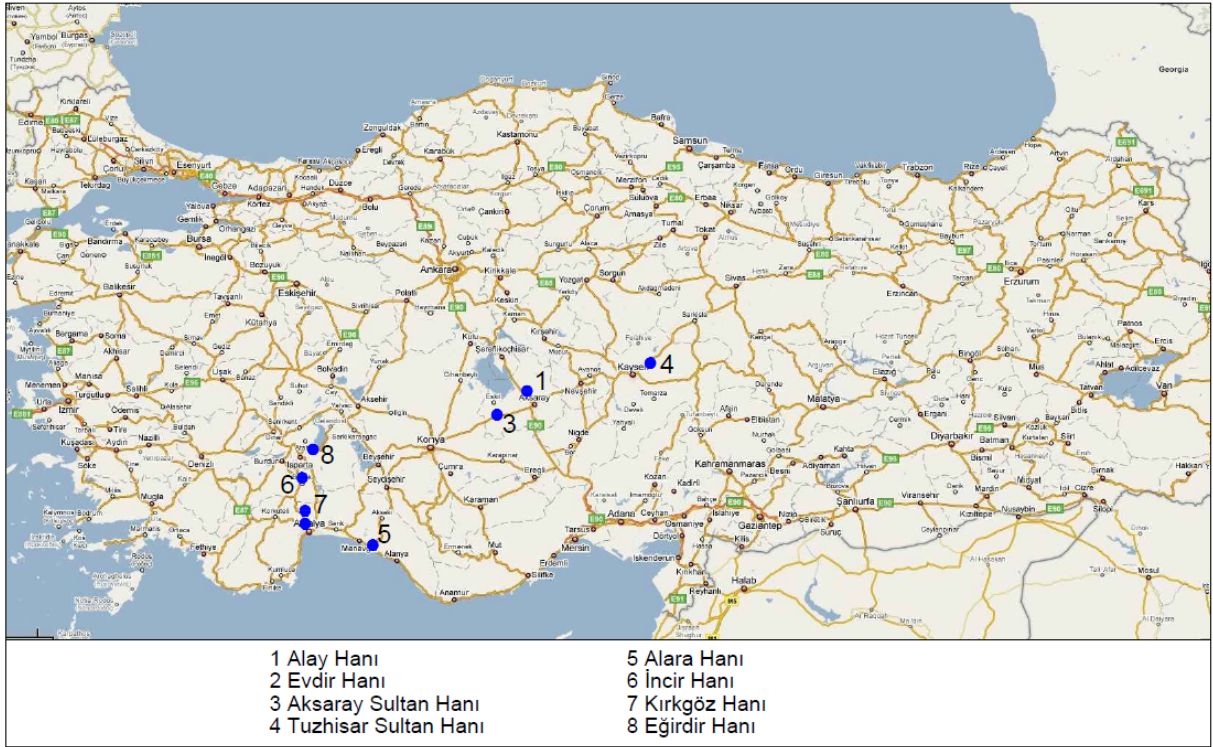
Anadolu Selçuklu döneminde kervansarayların yapımına II. Kılıçarslan döneminde başlanmış ve ilk kervansaraylar Kayseri-Konya yolunda yapılmıştır. 13. yüzyıl başında yoğunlaşan kervansaray yapımının, ağırlıklı olarak Kayseri-Malatya, Kayseri-Aksaray, Amasya-Sivas, Sivas-Kayseri, Ankara-Konya, Afyon-Konya, Afyon-Antalya, Beyşehir-Konya, Adana-Antalya ve Antalya-Alanya güzergahlarında olduğu görülmektedir (Yetkin, 1984: 118). Roux (2001), 13. yüzyılda Anadolu'da yapılmış olan kervansarayların sayısının, tacirlerin güney ülkelerine ve İstanbul'a ulaşabilmek için Anadolu topraklarından geçmek zorunda olduklarını gösterdiğini belirtmektedir (Roux, 2001: 454). Yapılan araştırmalar o dönemde Anadolu'da iki yüze yakın kervansaray olduğunu göstermektedir (Yavuz, 1994: 40).

Ekonomik ve sosyal gereklilikler çerçevesinde şekillenen plan şemaları doğrultusunda inşa edilen heybetli Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarının işlevi, kervan yolcularının mallarını saklayabilecekleri ve herhangi bir saldırıya uğramadan güven içinde dinlenebilecekleri bir mekân oluşturmaktır (Ettinghausen ve Grabar, 1994; Yetkin, 1984). Bu dönemde yapılan kervansaraylarda, kervansarayın idarecisi ve muhafızları için avlu girişinde bölümler bulunmakta idi. Avlunun bir tarafında penceresi olmayan devalik kısmı, diğer kenarında önemli misafirler için iki bölüm ve büyük kervansaraylarda erzak depoları, mescit, nalbant, hamam ve çeşitli servis mekânları bulunurdu. Kapalı olan bölümler genellikle üç veya beş sahnalı olup kalın duvarlara ve taş ayaklara oturan sivri kemerlerle desteklenen beşik tonozlarla örtülüdür. Orta sahnın üstünde kubbeli bir aydınlık feneri bulunmaktadır. İnsanların yattığı bölümler, hayvanlardan daha yüksek olup taştan veya ahşaptan yapılmış bir sekiyle ayrılmıştır. Yapının ısınması, insanların ve hayvanların ısı ile olup bu ısının kaçışını azaltmak için yerden yüksek mazgal tipi pencereler kullanılmıştır (Kuban, 2008: 245-246).

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ SULTAN HANLARI

Bu çalışma kapsamında Anadolu Selçuklu sultanları tarafından yaptırılmış olan sekiz adet kervansaray incelenmiştir. Bunlardan Alay Hanı, II. Kılıçarslan (1156-1192), Evdir Hanı İzzeddin Keykavus I (1210-19), Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı ve Alara Hanı I. Alaeddin Keykubad (1219-36), İncir Hanı ve Kırkgöz Hanı ile Eğirdir Hanı Gıyaseddin Keyhüsrev (1236-46) tarafından yaptırılmıştır. Sözü edilen hanlar Şekil 7'deki harita üzerinde işaretlenmiştir.

Şekil 7. Sultan Hanların coğrafik konumları

Alay Hanı (Şekil 8):

Nevşehir'e 35, Aksaray'a 40 km uzaklıkta bulunan Alay Hanı, Aksaray-Nevşehir arasındaki yolda olup kendi adıyla anılmakta olan köyün birkaç km doğusunda yer alır. Çeşitli kaynaklarda Pervane Kervansarayı¹² olarak karşımıza çıkan yapı günümüzde Alay Hanı ya da Alayhanı olarak isimlendirilmektedir.

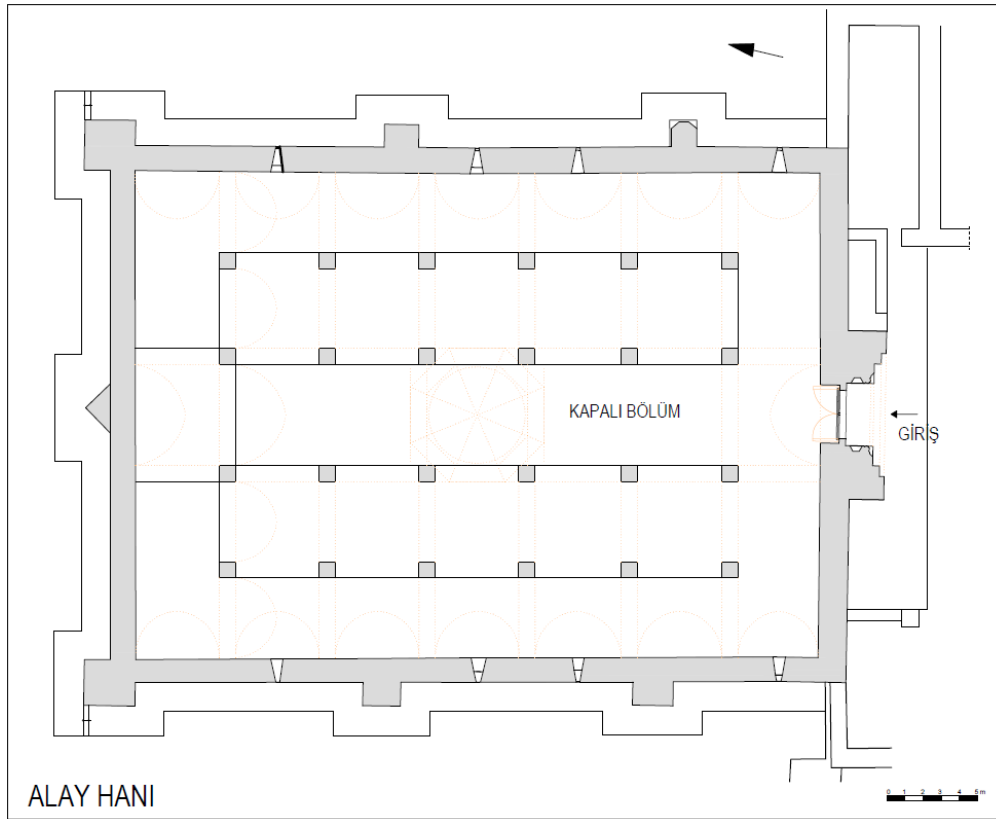
Şekil 8. Alay Hanı genel görünüş

Alay Hanı'nın 13. yüzyıla ait bir Selçuklu kervansarayı olduğundan şüphe edilmemekle beraber, kitabesi bulunmadığından, kesin olarak tarihlenmesi mümkün değildir (Özgüç ve Akok, 1957: 141). I. Alaeddin

¹² Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (1943). *Anadolu Selçukî Devletleri Tarihi*, (çev. N. Gençosman), Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, s.207.

Keykubad dönemine ilişkin bilgi veren İbn-i Bibi (1941), Pervana Kervansarayı olarak adlandırdığı Alay Hanı'nın aynı kervan yolu üzerinde bulunan Ağzıkarahan ve Sultan Han (1229)'dan daha önce yapıldığını belirtir (İbn-i Bibi, 1941: 88). Alay Hanı, Altun (1989) tarafından 12. yüzyılda Anadolu Selçukluları tarafından inşa edilmiş kervansarayların önemli bir örneği ve aynı zamanda sultan hanları tipinin öncüsü olarak tanımlanır. Sultan II. Kılıçarslan'ın (1156-1192) Aksaray ve çevresinde kervansaraylar inşa ettirmiş olduğu bilinmekte olup Alay Hanı'nın II. Kılıçarslan'ın yönetiminde olduğu son yılda yapıldığı düşünülmektedir (Altun, 1989: 348). Sönmez (1989), Selçuklular tarafından Anadolu'da yaptırılan ilk han olduğu düşünülen Alay Hanı'nın yapım kitabesi olmaması sebebiyle Sultan II. Kılıçarslan dönemine tarihlendirildiğini yazar. Yapının taç kapısı üzerinde yer alan usta kitabesi göz önünde bulundurularak kitabede sözü edilen ustanın, Konya Alaeddin Camisi'nin H.550/M.1155 tarihli minberini yapan el-Hac Mengüberti el Hilal-i olabileceğini belirtir (Sönmez, 1989: 184-185). Aslanapa (1984), Selçuklu kervansaraylarının klasik tüm plan ve mimari özelliklerinin bu yapıda bir arada olduğunu belirtir. Ayrıca sadece sultan hanlarında bulunan mukarnas nişli iç portali ile II. Kılıçarslan döneminde inşa edilen bir sultan hanı olduğunu değerlendirir (Aslanapa, 1973; Aslanapa, 1984: 170).

Yapı avlusu ve kapalı bölümü bulunan, karma tipteki kervansaraylardandır (Şekil 9). Avlusu ayakta olmayan yapıyı daha önce inceleyen araştırmacıların avluya ilişkin olarak verdikleri ölçüler birbiri ile uyumlu değildir.¹³ Yapının kapalı bölümü 29,40x40,65 m ölçülerindedir. Erdmann'ın hazırlamış olduğu planda avlu kare, kapalı kısım ise dikdörtgen planlı olarak gösterilmiştir. Avlunun batı köşesine yakın bir yerde ise çıkma izi görülmektedir. Ancak yapının üst örtüsüne ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Şekil 9. Alay Hanı planı (Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivindeki projeden işlenmiştir)

Yapıyı 1955 yılında inceleyen Özgüç ve Akok, harap haldeki hanın yalnız üstü kapalı olan kışlık kısmının üç dış duvarının kısmen korunmuş olduğunu yazar (Özgüç ve Akok, 1957: 139). Hana ön

¹³ K. Erdmann (1961: 81) 26x38 m, Özergin (1965: 145) 39x41,5 m, Konyalı (1974: 1101) 41,5x39 m olduğunu yazar.

kısımdan girişi sağlayan kapı, K. Erdmann'ın da belirttiği gibi oldukça sade bir şekilde süslenmiştir (Şekil 10) (Erdmann, 1961: 14). Kervansarayın içi ve dışı oldukça düzgün kesme taşlarla kaplıdır (Şekil 10). Bazı bölümlerde düşmüş bulunan kaplama taşlarının arasında harçlı moloz dolgu tespit edilmiştir. Hanın iki çevre duvarının dışında dördü dört köşeli, ikisi beş köşeli olmak üzere çıkıntı oluşturan altı adet takviye kulesi vardır (Özgüç ve Akok, 1957: 140). Ana giriş cephesinin iki köşesinde biri öne, diğeri yana doğru devam eden moloz enkazının avlulu kısma ait olduğu düşünülmektedir. Erdmann bu kısmın sağını kapalı odaların, solunu avlunun açık revaklı kısımlarının teşkil edebileceğini yazmaktadır (Erdmann, 1961: 14). Üst örtüsü ve dış arka duvarı tamamen yıkılmış olan kapalı kısmın içinde enlemesine 4, uzunluğuna 6 sıra halinde tertiplenmiş 24 adet taş ayak olduğu düşünülmektedir. Giriş kapısı aksı üzerindeki uzun tonozlu orta nefin sağında ve solunda ikişer nef, ilkine dik olacak şekilde tonozludur. Bunlar K. Erdmann'ın da işaret ettiği gibi yedi hücrelidir. Orta nef, bu tipe giren birçok Selçuklu kervansarayında görüldüğü gibi yan neflerden daha yüksek tonozlu olup ortasında aydınlık kubbesi olduğu düşünülmektedir (Özgüç ve Akok, 1957: 140).

Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş olan yapının güneybatı yönünde, tarlaların içinde bir takım yapı izleri bulunmaktadır. Erdmann hanın batı yönünde, servis hizmetleri için yapılmış olan bir bina olduğundan bahsetmektedir (Erdmann, 1961: 81). Bu izlerden yapının külliye halinde yapıldığı anlaşılmaktadır. 1955 yılında yapılan eski Aksaray-Nevşehir yolu 2005 yılına kadar yapının yıkık olan avlusu üzerinden geçmiştir. Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Bayındırlık Bakanlığı'na yapılan başvurular sonucunda yol güzergahı değiştirilmiştir (Deniz, 2007: 51).

Şekil 10. Alay Hanı giriş portalı ve dış cephe

Anadolu'daki han, cami, kale, köprü ve saray gibi yapılarda ve ayrıca pek çok el sanatı eserler üzerinde görülen aslan figürü, Alay Hanı giriş kapısındaki kilit taşı hizasında görülmektedir. Oldukça farklı şekillerde tasvir edilen aslan figürünün tek başlı ve çift gövdeli olarak verildiği tek örnek Alay Hanı'nda karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2007: 73).

Evdir Hanı (Şekil 11)

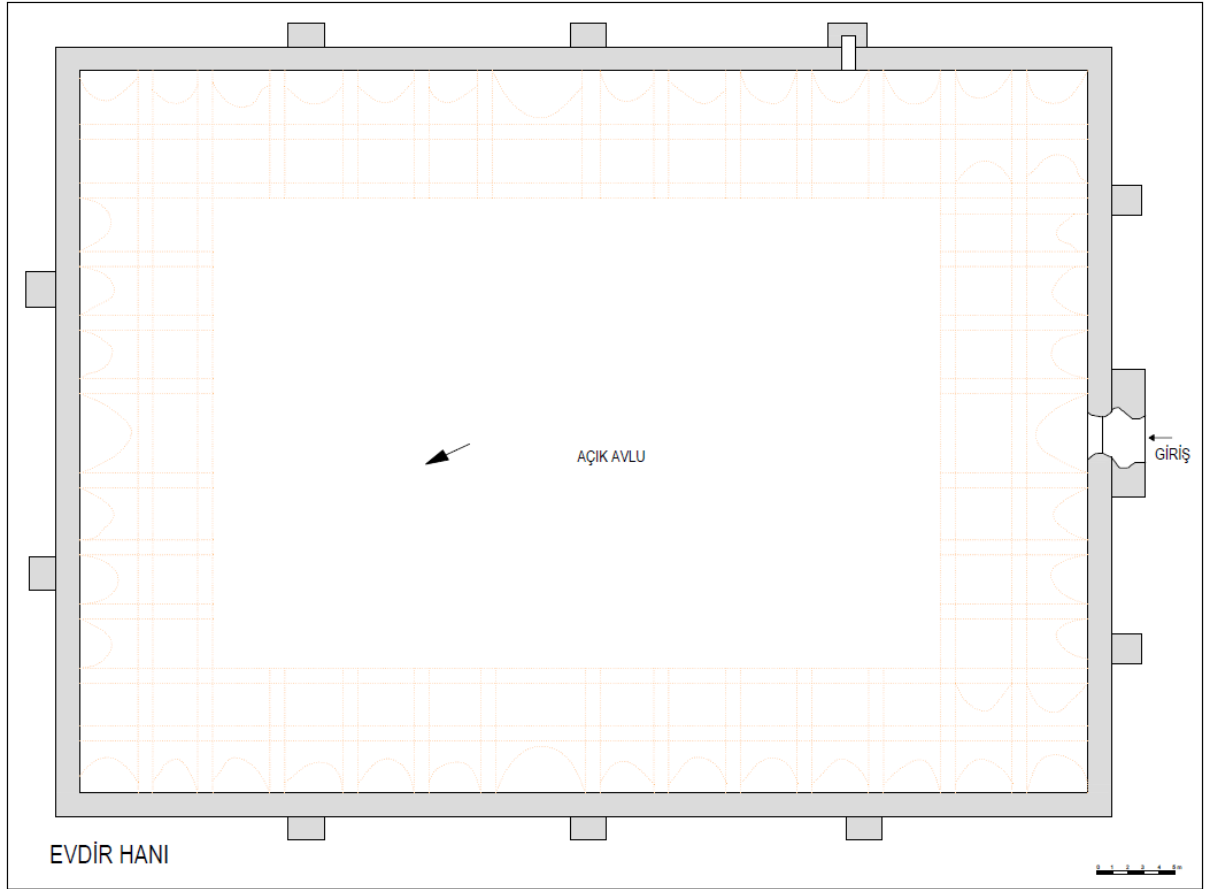
Antalya-Burdur yolu üzerinde, Antalya'nın yaklaşık 18 km kuzeybatısında, Döşemealtı ilçesi sınırlarında yer alan Evdir Hanı hem Antalya-Denizli, hem de Antalya-Burdur yönündeki yol güzergahının ilk menzili olup bir sultan tarafından yaptırılan ikinci kervansaraydır. Texier, bölgeyi anlatırken Evdir Hanı'nın Termesos kentinde bulunduğunu, alanda bir kervansaray ile sarnıç dışında bir şey olmadığını anlatmıştır (Texier, 2002: 446). Demir (1988) ise hanın inşa edildiği alanda Lageon isimli antik bir kent bulunduğunu belirtir (Demir, 1988: 14).

Şekil 11. Evdir Hanı genel görünüm

Günümüzde mevcut olmayan üç satırlık mermer kitabesinin bir bölümü eksik olmasına rağmen 1928 yılında R. Riefstahl tarafından okunmuştur. 1940 yılında Fikri Erten tarafından da okunarak yayınlanan kitabeye göre kervansarayın I. İzzettin Keykavus zamanında 1211-1220 yılları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Erten, 1940: 76; Durukan, 1995: 516). İzzettin Keykavus, ülkenin gelişmesi için ticaretin ne kadar önemli olduğunu farkındaydı. Bu nedenle ticaretin gelişmesi için yolların ıslah edilmesi, geçit noktalarında güvenliğin sağlanabilmesi için kalelerin onarılması ve akarsulardan geçilebilmesi için köprü yapılmasına önem vermiştir. Antalya'nın fethedilmesinden sonra da bu bölgedeki kervan yollarının yenilenmesi ve işler hale getirilmesini sağlamıştır (Eravşar, 2007: 422).

Antalya'ya yakın havanın sıcak olduğu bir yerde inşa edilmiş olan Evdir Hanı farklı bir plan şemasına sahiptir (Şekil 12). Düz tonoz örtülü çifte revak geniş bir avlunun çevresinde sıralanmakta olup yapının kapalı kısmı bulunmamaktadır. Ortada bulunan revaklar daha geniştir. Kervansarayın şahane mukarnaslı portali, gerçekten abidevi bir görünüştür (Şekil 13) (Aslanapa, 1984: 172).

Şekil 12. Evdir Hanı planı (Durukan,1995: 517'den işlenmiştir)

Şekil 13. Emdir Hanı giriş portalı (URL 5)

Emdir Hanı, Anadolu'da açık avlulu ve dört ana eyvanlı plan şemasının uygulandığı iki örnekten biridir (Durukan, 1995: 516). Kuzey-güney doğrultusunda yapılmış olan kervansaray düzgün dikdörtgen planlı olup 54x67,60 metre ölçülerinde, yaklaşık olarak 3650 m² bir alanı kaplamaktadır. Yapının batı ve doğu yönlerinde üçer adet, diğer yönlerde ise ikişer adet olmak üzere toplam 10 adet köşe payandası vardır. Dört yönden çift sıra taş payelere oturan tonozlarla örtülmüş olan derin eyvanlarla kuşatılan dikdörtgen planlı açık avlu 34,50x45,10 m ölçülerindedir (Durukan, 1995: 516). Güney cephede yer alan ve kervansaraya girişin sağlandığı taç kapı dışa taşmış durumdadır. Giriş portalinin her iki yanında, revak kemeri aksında birer adet payanda bulunmaktadır (Eravşar, 2007: 423). Emdir Hanı'nın taç kapısı, Türk taş ve oymacılık sanatının en güzel örneklerinden birisidir (Şekil 13). Taç kapıyı üç yönden kuşatan geometrik geçme şerit süslemeleri açısından, şeritlerin azaldığı ama sayılarının çoğaldığı portallerin ilk örneği sayılmaktadır (Bakkal, 2019: 530). Erdmann (1961), taç kapının batısında bulunan payandanın içine açılan bir kapıyla sarnıca bağlantı olduğunu belirtir (Erdmann, 1961: 176).

Kervansarayın genelinde (duvarlar, kemerler, vb.) düzgün kesme taş, tonozlarda ise kaba yonu taşı kullanılmıştır. Duvarlardaki kesme taş kaplamaların arası moloz taş dolgudur. Yapıda kullanılan taşlarda pek çok sayıda taşçı işareti tespit edilmiştir. Antik şehrin nekropolü üstünde yer alan kervansarayda fazla miktarda devşirme (spolyen)¹⁴ malzeme kullanıldığı görülmektedir (Durukan, 1995: 517; Eravşar, 2007: 430-431).

Dört yönden revaklarla çevrili olan avluya ana giriş portalinden geçilerek ulaşılmaktadır. Günümüzde büyük oranda tahrip olmuş olan revaklar sivri beşik tonozlarla avluya doğru yönlendirilmiştir. Avlunun giriş kanadı olan güney tarafında revak ayakları ve kemerler görülebilmektedir, ancak diğer kanatlarda revak ayakları büyük ölçüde yıkılmıştır. Açık avlulu ve dört ana eyvanlı plan şemasında inşa edilen yapının doğu eyvanı ile güney yöndeki giriş eyvanı sağlam durumda olup güneydeki tamamen, batıda yer alan kısmen yıkıktır (Eravşar, 2007: 426-427).

Selçuklu kervansaraylarında mutlaka bir mescit bulunurdu. Ancak Emdir Hanında hangi mekânın mescit olarak kullanıldığı tespit edilememiştir. Muhtemelen giriş kısmının sağ ve solundaki mekânların biri mescit olarak kullanılmıştır. Bu konuda bir fikir ileri süren Riefstahl (1931) doğudaki (uzun yöndeki)

¹⁴ En önemli spolyen malzeme olarak bir medusa başına işaret eden Erdmann, sarnıçta da bol miktarda devşirme kullanıldığını belirtir (Erdmann, 1961: 175).

eyvanın cami olarak hizmet vermiş olacağını belirtir. Ancak, sadece yön ilişkisinden kaynaklı böyle bir tespiti de kabul etmek doğru değildir.

Bölgeye gelen seyyahlardan Corancez, Evdir Hanının ismini vermeden yapının büyük bir deprem sonucu bir bölümünün yıkıldığını ifade eder (Eravşar, 2017: 538). Yüksek ihtimalle Evdir Hanını yıkan deprem, 1743 tarihli Antalya depremidir.

Aksaray Sultan Hanı (Şekil 14):

Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarının en görkemli örneği olan Aksaray Sultan Hanı, Konya-Aksaray yolunda, Aksaray'a 40 km uzaklıktaki Sultan Hanı kasabasında yer almaktadır. Heybetli bir kaleyi andıran han dıştan kulelerle takviye edilmiştir. Avlu girişindeki taç kapıda bulunan yapım kitabesi tek satırlık sülüs yazılı olup bu kitabeye göre 1229 yılında Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmış, avlusu ise aynı yılın sonunda tamamlanmıştır. Yapının mimarı Konya Alaeddin Camisi'ni de inşa eden Şamlı Muhammed bin Havlan'dır. Kapalı bölümün taç kapısı üzerindeki tamir kitabesinde ise yakılarak harap olan kapının 1278-79 yılında, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Seraceddin Ahmet tarafından onarıldığı yazılmıştır (Konyalı, 1974: 1124; Özergin, 195: 162; Erdmann, 1961: 89; Durukan, 2007: 141; Uluçam, 2009: 503).

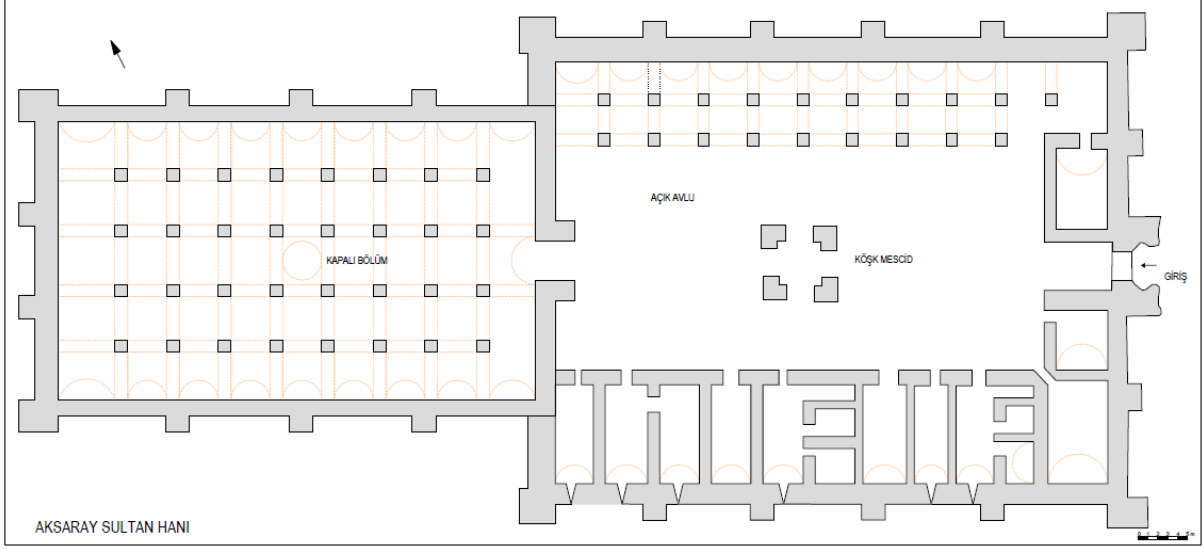

Şekil 14. Aksaray Sultan Hanı genel görünüm (URL 6)

Karma tipteki han, doğudaki 50x62 m ölçülerinde revaklı avlulu yazlık kısım ve bu bölümün batısına bitişik 50x33 m ölçülerindeki kapalı bölümden oluşmaktadır (Şekil 15) (Uluçam, 2009: 503). Beden duvarlarından daha yüksek olan abidevi giriş portalı yapının doğu cephesinin ortasında yer almakta olup dışa taşkındır. Mermerden yapılmış olan taç kapının süslemesi oldukça gösterişli olup derin niş mukarnaslı kavsarayla taçlandırılmıştır (Şekil 16) (Uluçam, 2009: 503; Durukan, 2007: 142). Taç kapının iki yanında dikdörtgen kesitli, köşelerde ise sekizgen kesitli birer payanda bulunur. Taç kapı nişi içindeki kuzey yarısı ayakta olan basık kemerli kapıdan girilen, kareye yakın dikdörtgen planlı ve haç tonoz örtülü giriş eyvanından avluya geçilmektedir. Avlunun doğu kanadında, giriş eyvanının iki yanındaki mekânların, diğer birçok karma tipteki handa olduğu gibi, idari işlevlerle ve malların depolanması için kullanılmış olduğu düşünülebilir. Buna karşılık güney kanatta, hamam ve servis mekânları dışındaki odaların barınma işlevli olduklarına kuşku yoktur. Bu odalar avluya bir kapıyla ve dışarı birer mazgal pencereyle açılırlar. Kuzey kanattaki çift sıralı dikdörtgen kesitli payelere kuzey-güney yönünde atılmış kademeli sivri kemerlerle oluşturulmuş on bölümlü çifte galeri ise, diğer galerili hanlarda da olduğu gibi, yazın insanların barınması, malların depolanması ve hayvanlar için kullanılmıştır. Olasılıkla galerinin arka bölümü, Kayseri Sultan Hanı ve Alanya-Konya yolundaki Kargı Hanı gibi ahır işlevi görmüş olmalıdır. Diğer birçok handan farklı olarak, giriş eyvanı dışında eyvan

kullanımı görülmez. Bunun nedeni, çifte galerinin varlığıyla açıklanabilir (Uluçam, 2009: 503; Durukan, 2007: 143, 153).

İkinci bir taç kapı ile ulaşılan hanın kışlık bölümünde taç kapı ile aynı genişlikte olan orta sahin ve yanlarda ikişer sahin bulunmaktadır. Orta sahına dik yönde gelen yan nefler dokuz hücreli olup dörder sıralı 32 ayak ile taşınan sivri kemerlerle desteklenmiş beşik tonozlarla örtülmüştür. Kışlık bölümün ortasında yer alan aydınlık kubbesine geçiş mukarnaslı tromplarla sağlanmıştır. Aydınlık kubbesi dışarıdan sekizgen kasnaklı bir külahla örtülmüş, fakat bu külah yıkılmıştır. Doğudaki sahinların beş tanesi mazgal pencereyle aydınlatılmıştır (Uluçam, 2009: 503-504). Selçuklu hanlarında kapalı bölüm, Aksaray Sultan Hanında olduğu gibi ahır, malların depolanması ve yolcuların barınması için kullanılmıştır. Bu özellikleri gösteren en önemli öğelerden biri, çok azı günümüze gelebilmiş sekilerdir (Erdmann, 1961: 40,42-43).

Şekil 15. Aksaray Sultan Hanı planı (Yetkin, 1959: 227'den işlenmiştir)

Sultan hanların her açıdan gelişmiş muhteşem üslubu, devasa boyutlarıyla Aksaray Sultan Hanı'nda görülmektedir. Kızılören Han'da, cephenin solunda bulunan köşk mescit, Sultan Hanı'nda avludaki bir anıt gibi, avlunun ortasına yerleştirilmiş ve giriş portalleriyle birlikte, bütün mimari süslemelerin merkezi haline gelmiştir (Şekil 17). Çok itinalı kesme taş yapısı (Şekil 16) olan Sultan Han, daha sonraki büyük kervansaraylara, her bakımdan ideal bir örnek olmuştur (Aslanapa, 1984: 172-173). Yapıda duvarlar ve payandalar sandıklama tekniğiyle moloz taş dolgudur. Büyük bir kısmı yıkılmış olan mescit restorasyon aşamasında tamamlanmıştır.

Şekil 16. Aksaray Sultan Hanı giriş portalı ve dış cephe kuleleri

Şekil 17. Köşk mescit

Tuzhisar Sultan Hanı (Şekil 18)

Kayseri-Sivas yolunun 46. kilometresindeki Tuzhisar kasabasında bulunan yapı, güney-kuzey yönünde meyilli bir alanda inşa edilmiştir. Hanın kapalı mekânının taç kapısı üzerindeki harap olmuş kitabeye göre (günümüzde okunamayan) 1232-36 yıllarında Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır (Özergin, 1965: 162; Aslanapa, 1984: 175-176).

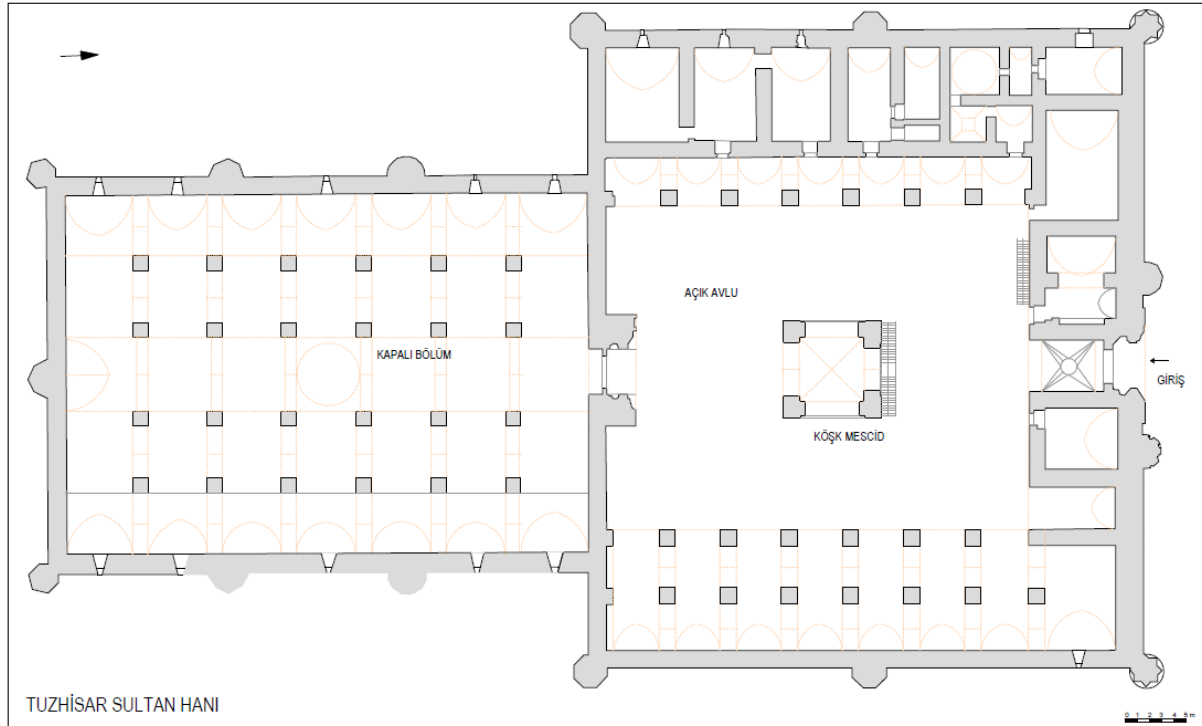
Şekil 18. Tuzhisar Sultan Hanı genel görünüm (URL 7)

Daha küçük ölçüde ve bazı farklılıklar olmasına rağmen Aksaray Sultan Hanı planı bu yapıda tekrarlanmıştır. Çeşitli takviye kuleleri ve masif duvarlarıyla, dış cephede heybetli bir kale görüntüsü Tuzhisar Sultan Hanı'nda da hakimdir (Aslanapa, 1984: 175). Güney-kuzey doğrultulu kervansaray, yolcu, hayvan ve yük üçlüsünün konaklama sırasındaki ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan barınak ve servis mekânları göz önünde bulundurularak oluşturulan, 32x45 m ölçülerinde dikdörtgen planlı kapalı ahır kısmı ile 46x53 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı açık avlulu iki bölümden meydana gelmektedir (Şekil 19) (Denknbant, 2009: 504; Özergin, 1965: 162).

Kervansaraya kuzey cephe orta aksından bir miktar doğuya kaydırılmış olan ve duvar yüzeyinden profillendirilerek içe doğru yerleştirilen (Gabriel, 1931: 95) ve iki yanında yükselen yuvarlak yivli büyük takviye kuleleri ile abidevi bir kompozisyon meydana getiren taç kapıdan girilmektedir (Şekil 20) (Aslanapa, 1984: 175). Dilimli olan bu payandalar hem duvarı desteklemekte hem de büyük bölümü yıkılmış olan avlu taç kapısına çerçeve oluşturmaktadırlar. Avlunun yan duvarlarında birer, kapalı barınak kısmının yan duvarlarında ikişer destek payandası bulunmaktadır (Özbek, 2007: 175). Destek

payandaları, ön köşelerde yıldız formlu, yan cephelerde ve avlunun arka cephesindeki köşelerde çokgen formludur (Denkhalbant, 2009: 504). Giriş portalinden avluya geçişte yer alan dikdörtgen planlı hol yıldız çapraz tonozla örtülmüş olup bu holün avluya bakan cephesindeki sivri kemer duvara gömülü ve kenger yapraklarıyla bezenmiş yastıklara oturmaktadır. Avlunun batı ve doğu cephesi ile kuzey cephede bulunan giriş eyvanının iki yanındaki mekânlar asimetrik olarak düzenlenmişlerdir. Avlunun doğu cephesinde her sırada ikişerden toplam 12 adet taş payeye oturan sivri kemerlerle yedi bölümlü çifte revak (develik kısmı¹⁵) bulunmaktadır. Avlunun batı cephesi, altı adet taş payeye oturan kuzey-güney yönündeki sivri kemerlerle yedi gözlü bir revakla, revak arkasında yer alan kapalı mekânlardan oluşur. Bu cephede, hamamdan başka üç mekân daha bulunmaktadır (Özbek, 2007: 181-182). Basık kemerli bir kapıdan girilmekte olan hamam bölümü, soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Yavuz, 1995: 186; Akok, 1968: 10). Avlunun kuzey cephesinde hamamın külhan bölümü ve kapıları avluya açılan ve üzerleri sivri kemerli tonozla örtülü iki dikdörtgen oda bulunmaktadır (Denkhalbant, 2009: 504).

Şekil 19. Tuzhisar Sultan Hanı planı (Akok, 1968: 27'den işlenmiştir)

Şekil 20. Tuzhisar Sultan Hanı giriş portalı ve dış cephe

¹⁵ Akok, 1968: 7.

Avlu ortasında, Ağzıkara Han, İshaklı Han ve Aksaray Sultan Hanı gibi örnekler arasında en süslüsü olarak nitelenen¹⁶ ve L şeklinde dört taş ayağa oturtulmuş dört sivri kemerle yükseltilmiş olan köşk mescit (Şekil 21) bulunmaktadır (Akok, 1968: 7; Özbek, 2007: 186). Dıştan 8x8 m, içten yaklaşık olarak 5,3x5,3 m ölçülerinde kare planlı yapının köşelerinde her birinin üzerinde farklı geometrik desenlerin işlendiği sütunceler bulunmaktadır (Denkhalbant, 2009: 504).

Şekil 21. Köşk mescit

Avlunun güney duvarında bulunan, dışa taşkın ve geometrik süslemelerin hâkim olduğu mermer taş kapıdan kervansarayın kapalı barınak bölümüne girilmektedir. Holde, 6 m genişlikte ve çok yüksek orta nef aydınlık kubbesi ve iki tarafa açılan yedişer tonoz kemeri bulunur (Aslanapa, 1984: 175-176). 1968 yılında yıkılmış olan kubbenin¹⁷ kasağında bulunan dört pencere yuvarlak formlu olup içten sekiz dilimli mazgal şeklinde düzenlenmiştir. Kapalı barınak bölümü, yirmi dört adet taş ayağa oturan ve duvarlara doğru batı doğrultusunda atılmış olan sivri kemerlerle desteklenen, girişe paralel yedi sahnin düzenlenmiştir. Yanlardan daha geniş tutulmuş olan orta sahnin kuzey-güney, yan sahninler doğu-batı doğrultusunda atılmış sivri tonozlarla örtülmüştür (Özbek, 2007: 191). Orta sahnin tam ortasında, iki kemere oturtulmuş, dört yüzü pandantifli, tam yuvarlak planlı bir dua kubbesi bulunmaktadır. Kapalı kışık kısmında, insan ve hayvanların birlikte buldukları yan neflerin, kemer ayakları arasına 60-70 cm yükseklikte geniş sekiler yapılmıştır (Akok, 1968: 8).

Beden duvarlarında düzgün kesme taş kullanılmış olan yapının duvar ve tonozları arasında moloz taş dolgu kullanıldığı yıkılan bazı bölümlerden anlaşılmaktadır. Duvar kaplamalarında kullanılan yonu taşlarının enleri 40-50 cm, kalınlıkları 30-40 cm, boyları da 80-120 cm arasındadır. Duvar yüzlerinde akçe geçmez derz kullanılmıştır (Akok, 1968: 9).

Alara Hanı (Şekil 22)

Antalya'nın 115 km doğusunda, Alanya'nın 37 km batısında, Alara Kalesine 800 m uzaklıktaki düzlükte, Okurcalar Beldesinde yer alır. Giriş cephesindeki iki payanda arasında bulunan sivri kemerli niş içerisinde bulunan cümle kapısı üzerindeki dolgu içine üst kısmı yuvarlak kemer şeklinde altı satırlık kitabe taşı konulmuştur. Kitabenin birinci satırı zamanla kırılıp ortadan kalkmıştır. Yardım (2002), bu bölümde I. Alaeddin Keykubad dönemi Alanya kitabelerinde olduğu gibi "el-minneti lillâh: minnet ancak Allah'ındır" yazması gerektiği kanaatindedir (Yardım, 2002: 437). Bu kitabenin devamında hanın yapılmasını Alaeddin Keykubat'ın 627 (1230) yılında emrettiği yazılıdır. Kuzeydoğu cephedeki basık kemerli kapı açıklığının üzerindeki kitabesine göre, 629 (1232)de, Sultan Hanla aynı yılda, Alaeddin

¹⁶ Ögel, 1966: 32.

¹⁷ Akok, 1968: 21.

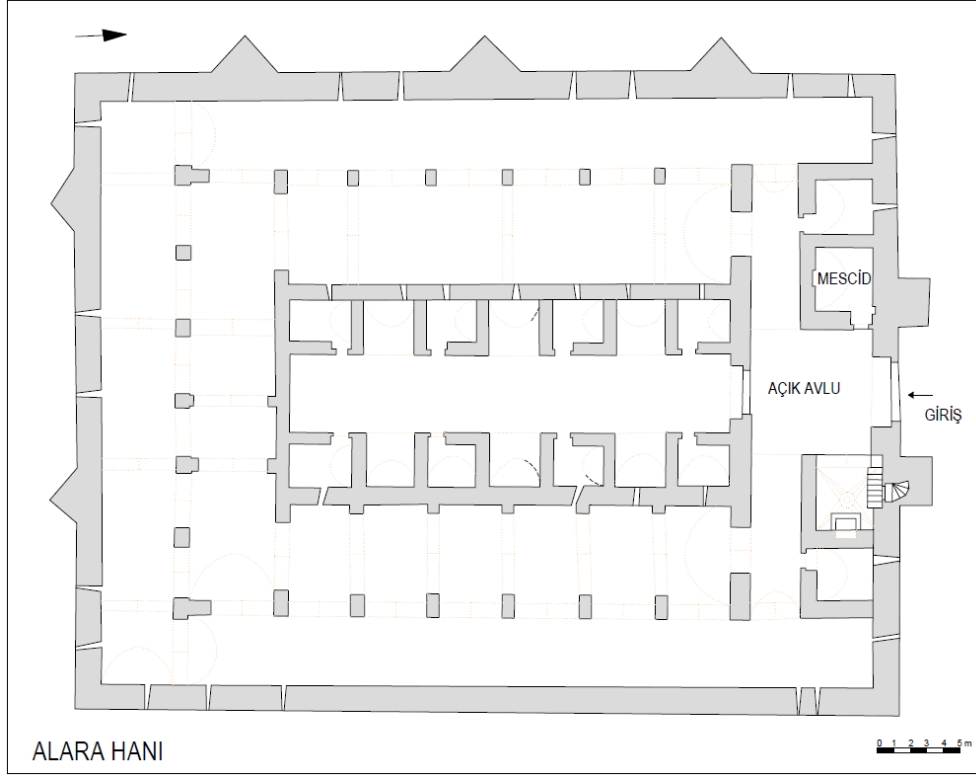
Keykubad tarafından yaptırılmıştır (Özergin, 1965: 144; Yetkin, 1959: 235; Aslanapa, 1984: 176). Alara Han, kervan trafiğinin en yoğun olduğu dönemde, kuzey-güney yolu üzerinde inşa edilmiştir. 1221 yılında Alaeddin Keykubad tarafından fethinden sonra sarayın kışlık sayfiye şehri durumuna gelen Alanya'yı Konya'ya bağlaması bu yola önem kazandırmıştır. Alanya'dan başlayan yolun üzerinde 15 km uzaklıktaki Şarafsas Han ilk, Alara Han ikinci durağı teşkil ediyordu (Yavuz, 1969: 433).

Şekil 22. Alara Hanı genel görünüm

Alara Han, Alaeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı için sultan hanlarından sayılmakla beraber diğer sultan hanlarından farklı, çok değişik bir plan göstermektedir. Kapalı avlulu hanlar grubunda yer alan handa uzun ve dar avluya açılan bölümler barınak kısmıyla çepeçevre kuşatılmıştır (Aslanapa, 1984: 176; Akalın, 2002: 302). Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan han, Anadolu Selçuklu han mimarisinde konsantrik planlı veya eş odaklı hanlar kategorisinde değerlendirilir (Yavuz, 1976: 187). Sultan hanlarının plan şeması incelendiğinde genellikle kapalı barınak ve açık avlu bölümlerinden oluştuğu görülmektedir. Alara Han'da bir istisnaya gidilip dikdörtgen bir plan içerisinde, kapalı bölüm ve açık avlu tek bir merkez etrafında olmak üzere iç içe tasarlanmıştır (Şekil 23). Alara Han'ın plan şemasının farklı olmasının nedeninin, Alaeddin Keykubad'ın Alanya yolculukları sırasında yanındakilerle birlikte burada dinlenmesi için inşa edilmiş olması olduğu düşünülmektedir (Altun, 1989: 341).

Kuzey cephe duvarını ortalayacak şekilde konumlandırılmış olan ve bazı dandanları ile orijinal yüksekliğini muhafaza eden taç kapı 3,52 m açıklığındadır (Şekil 24). Portalin iki yanında, 2,80 m eninde ve 1,90 m derinliğinde iki dikdörtgen payanda bulunmaktadır. Kapı açıklığı basık kemerli olup basık kemerin üzengi taşları, silmeli profil şeklinde çıkıntı yapmaktadır (Eravşar, 2017: 527; Yavuz, 1969: 437).

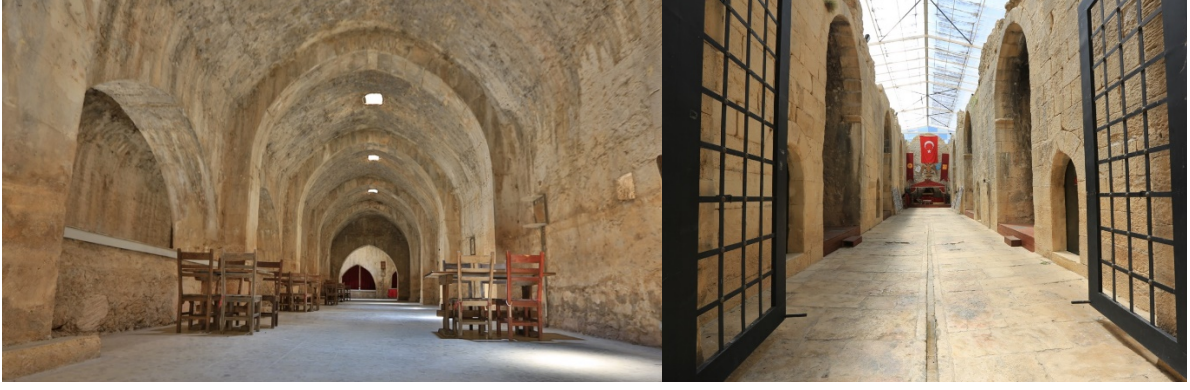

Şekil 23. Alara Hanı planı (Yavuz, 1969: 474'den işlenmiştir)

Şekil 24. Alara Hanı giriş portalı ve dış cephe (URL 8)

Yaklaşık olarak 37,80x49,80 m ölçülerindeki hanın orta kısmı misafirler için ayrılmıştır. Bu bölüme, hanın girişi ile aynı eksende yer alan basık kemerli yalın bir portalden girilmektedir. Bu bölümün merkezinde bir hol ve bu holün iki uzun kenarında bir oda bir eyvan şeklinde düzenlenmiş olan dörder oda ve üçer eyvan bulunmaktadır (Şekil 25). Bu planlama mekânların yatmak (oda) için ve gündüz yaşamak (eyvan) için farklılaştığını göstermektedir (Yavuz, 1976: 189). Giriş portalin açıldığı 7.26x7.43 m ebatlarında olan açık avlu binanın asıl dağılma alanıdır. Bu avluya çeşme eyvanı, kuzey yönde orta bölümün portalı, batı yönde ise mescit açılmaktadır. Avlunun iki yanında bulunan ve yıldız tonozlu çeşme eyvanı ile mescidin sırtlarında yer alan ikişer oda avlunun kuzey yönünde uzanan kuzey koridoru aracılığıyla avluya bağlanmaktadır. Kuzey koridoru iki uçta galerilere açılmaktadır (Yavuz, 1976: 189). Ana giriş kapısı aksındaki ikinci bir portal yolcuların kaldığı orta kısma açılır. Bu portalin önünde bulunan ve doğu-batı yönünde uzanan kuzey koridoru, kuzeyindeki servis odalarına ve galerilere açılır (Yavuz, 1969: 438). Kuzey koridorunun yanı sıra, iç içe iki galeri binayı diğer üç yönde sararlar. İçteki galeriler ahırları ve dıştakiler de onlara geçişi sağlayan koridorları meydana getirir (Yavuz, 1969: 441). Alara Hanın mescidi ana portalin batısındaki 3 nolu odadır. Bu odada bulunan niş, kible yönündeki tek niştir (Yavuz, 1969: 453).

Şekil 25. Alara Han görünüm (URL 9)

Üç tarafı açık olan ve düzgün kesme taşla örülmüş olan hanın doğusu bir tepeye yaslanmış olup moloz taştan örülmüştür (Yavuz, 1969: 436; Antalya İl Kültür Müdürlüğü, 2012, 294). Beden duvarları, girişe göre sağ yan cephe (batı cephe) 3, güney cephe ise 2 adet üçgen payanda ile takviye edilmiştir.

İncir Hanı (Şekil 26)

Burdur'un Bucak İlçesi'nde kendisi ile aynı adı taşıyan İncirdere Köyüne yaklaşık 3 km uzaklıkta olan İncir Hanı'nın üzerinde yer aldığı Antalya-Eğirdir kervan yolu, doğu-batı yönünde Anadolu'yu baştan başa kateden ana kervan yoluna, Eğirdir'de bağlanmaktaydı.

Şekil 26. İncir Hanı genel görünüm (URL 10)

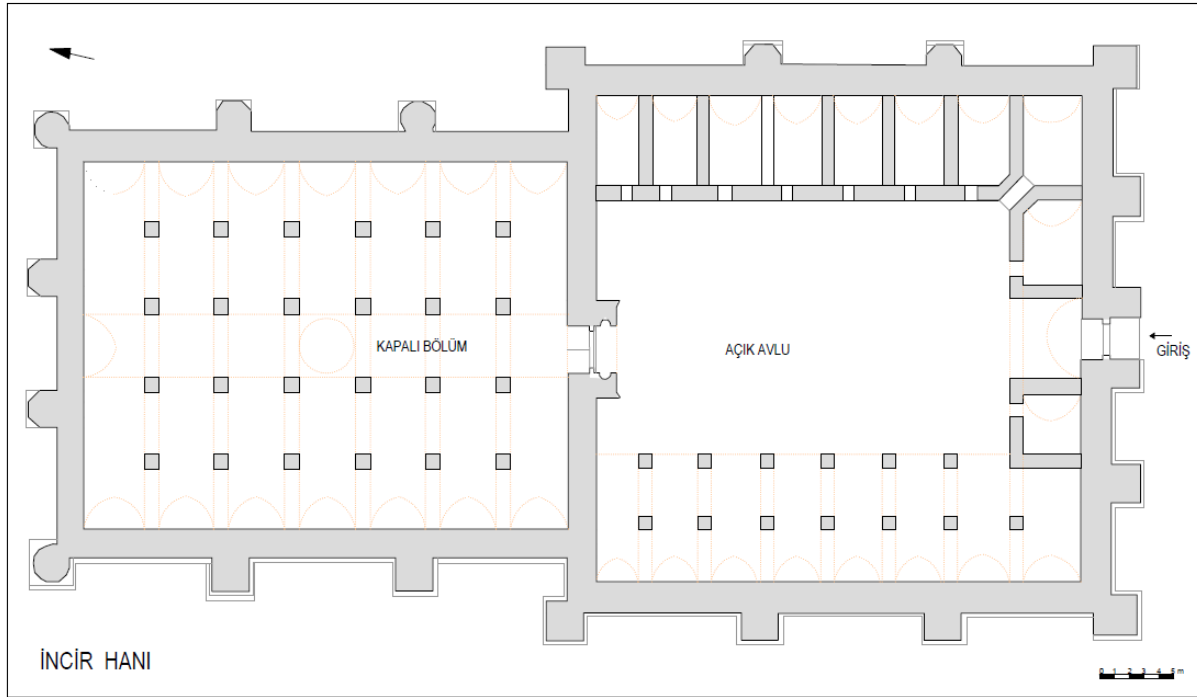
Hanın özellikle batı tarafında, çoğunluğu iri kesme taşlardan oluşan, aralarında süslemeli parçaların da bulunduğu çok miktarda mimari malzeme bulunmaktadır. Devşirme malzemenin bu kadar çok olması, alanda antik bir kent kalıntısı olabileceğini düşündürmekte ise de Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından hazırlanan raporda, han yakınlarında yapılan sondajlarda hiçbir temel izine rastlanmadığı belirtilmektedir (Ünal, 1993: 401). S. Mitchell (1995), Antik Cremna kentinin yaklaşık 20 km batısında bulunan ve 12. yüzyıla tarihlenen İncir Hanı'nın duvarlarından birinde, Cremna Forumunun kitabesine ait bir parça görüldüğünü ve yapıda Roma dönemine ait başka taşlar olduğunu söylemektedir (Mitchell, 1995: 57-58).

Küçük bir soyunmalık mekânı, bir sıcaklık bölümü ile su deposundan oluşan hamam, hanın güneydoğusunda, yaklaşık 300 m uzaklıkta bulunmaktadır (Erdmann, 1961: 110). Bu hamama bitişik yan yana iki çeşme bulunmaktadır. Hanın 20-30 m kadar doğusunda bulunan bir binanın arkasında yapılan bir temel kazısında rastlanan mezar kalıntısından yaklaşık 5 m uzaklıkta, biri pişmiş toprak künk, diğeri ise kayrak taşlar ve harçla inşa edilmiş iki adet su kanalı vardır. Bu kanallar ile muhtemelen hanın

avlusundaki çeşmeye su getirilmekteydi ve bu su kanalları büyük ihtimalle bu çeşmelerin kaynağından beslenmekteydi (Ünal, 2007: 307).

Taç kapı ana niş duvarı üzerinde yer alan dört satırlık Arapça kitabeye göre, hanın ahır kısmı Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 636 (1238-39) yılında yaptırılmıştır (Özergin, 1965: 154; Aslanapa, 1984: 179). Selçuklu hanlarının kitabelerinden edindiğimiz bilgiye göre avlulu hanlarda, önce ahır kısımlarının inşaatı tamamlanarak han hizmete açılmakta, bu sırada avlu bölümünün yapımına devam edilmekteydi (Yavuz, 1995: 187). Taç kapısı giriş aralığının sağ sövesi üzerindeki iki satırlık diğer Arapça kitabenin ilk satırında katib el-imâret el-mubârek(e) kelimeleri okunabilmekte, ancak ikinci satır okunamamaktadır (Ünal, 2007: 310).

Gıyaseddin Keyhüsrev'in yaptırdığı ikinci sultan hanı olan İncir Hanı, Sultan hanların plan şemasına uygun (Şekil 27), fakat daha küçük ölçüdedir. Hol kısmı sağlam olmakla beraber avlusu yıkılmış olan yapının yalnız batı duvarlarının hole bitişen köşesi ayakta kalmıştır (Aslanapa, 1984: 179-80). İçeriye doğru daralan istiridye şeklinde yivli tonozla örtülü ve dışa taşkın olan taç kapı nişi güney cephenin ortasında yer alır (Şekil 28). Taç kapı ana nişi içine açılan basık kemerli bir giriş açıklığından ahıra girilmektedir. İncir Hanı ahır kısmı yaklaşık 30x42 m ölçüsünde olup duvarları dıştan sekiz adet payandayla takviye edilmiştir (Akalin, 2000: 279). Bu bölümün planı, Selçuklu Dönemindeki çapraz sahnı ahırlarının planlarını tekrarlamaktadır. Giriş cephesine dik uzanan çapraz sahnın tonozu, iki yandaki sahnları örten tonozlardan daha yüksek olup birbirine paralel iki sıra olarak dizilmiş altışar tane taş ayak üzerine oturmaktadır. Yapı, yan sahnları taşıyan payelerle birlikte ahırda toplam yirmi dört tane ayağa oturan sivri kemerlerin taşıdığı tonozlarla enine yedi sahnı olarak düzenlenmiştir. Çapraz sahnı örten tonoz, ayakların olduğu hizada kemerler ile desteklenmiştir. Çapraz sahnın üzerinde, girişten itibaren üçüncü ve dördüncü ayaklar arasında kalan bölüm benzer plan şemasına sahip ahırlardaki gibi, küçük bir kubbe ile örtülü olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır (Ünal, 2007: 310).

Şekil 27. İncir Hanı planı (Çakmak, 2020: 609'dan işlenmiştir)

Şekil 28. İncir Hanı giriş portali ve içeriden görüntü (URL 11)

Yapıda duvar yüzeyleri, ayaklar, kemerler ve tonozlar düzgün kesme taş ile kaplıdır. Ahır bölümünün güneydoğu köşesinde bulunan yan sahnin örten tonozun tepesinde, insan yüzü tasviri içeren bir devşirme parça görülmektedir (Ünal, 2007: 311). Kesme taş kaplamasının söküldüğü birçok yerde aradaki moloz dolgu görülmektedir (Akalin, 2000: 279).

Yapıdaki araştırma kazıları 1992 yılında başlayıp 2014 yılına kadar belli aralıklarla devam etmiştir. Yapılan bu kazı çalışmalarında hanın kapalı bölümünün 1238-39 yılında tamamlanmış olduğu, ancak avlusunun inşaatının tamamlanmayarak yarım kaldığı anlaşılmıştır. Avlunun yarım kalmasının nedeninin Babai isyanları (1240) ve Köseadağ Savaşının (1243) yarattığı kargaşa ortamı olduğu düşünülmektedir (Çakmak, 2020: 616). Kazı çalışmalarında tespit edilen izlere göre, avlunun batı bölümündeki iki ayak arasında bir revak, doğu bölümünde dikdörtgen planlı sekiz adet hücre ve kuzey bölümünde ortada giriş eyvanı ve iki yanında birer hücre yapılmasının planlandığı görülmüştür. 2014 yılı çalışmalarında, avlunun batı bölümünde yapılması planlanan revaka ait payelerden dördünün temellerine ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda, avlunun doğu kanadında uzunlukları doğu-batı yönünde 6,5 m, genişlikleri ise 3,25-4,00 m arasında değişen sekiz adet kapalı mekânın mütemadi temellerine ulaşılmıştır. Bunların dışında, avlu giriş eyvanının bulunduğu güney bölümdeki eyvanın iki yanında doğu-batı yönlü tonozlarla örtülü birer kapalı mekânın yapımının planlandığı anlaşılmaktadır (Çakmak, 2020: 610).

Kırkgöz Hanı (Şekil 29)

Antalya-Burdur yolu üzerinde Döşemealtı ilçesi Bıyıklı Köyü sınırları içinde karayolundan yaklaşık 300 m içeride yer alan Kırkgöz Hanı, Evdir Hanından sonra Antalya-Burdur yönündeki ikinci menzildir. Erdmann (1961) çevredeki su kaynaklarının bolluğundan dolayı, İlter (1969) ve Bektaş (1999) Çubuk Boğazı yakınında Kırkgöz denen kaynakların yanında olduğundan dolayı Kırkgöz Han olarak isimlendirildiğini belirtirler (Erdmann, 1961: 179; İlter, 1969: 34; Bektaş, 1999: 66).

Şekil 29. Kırkgöz Hanı genel görünüm (URL 12)

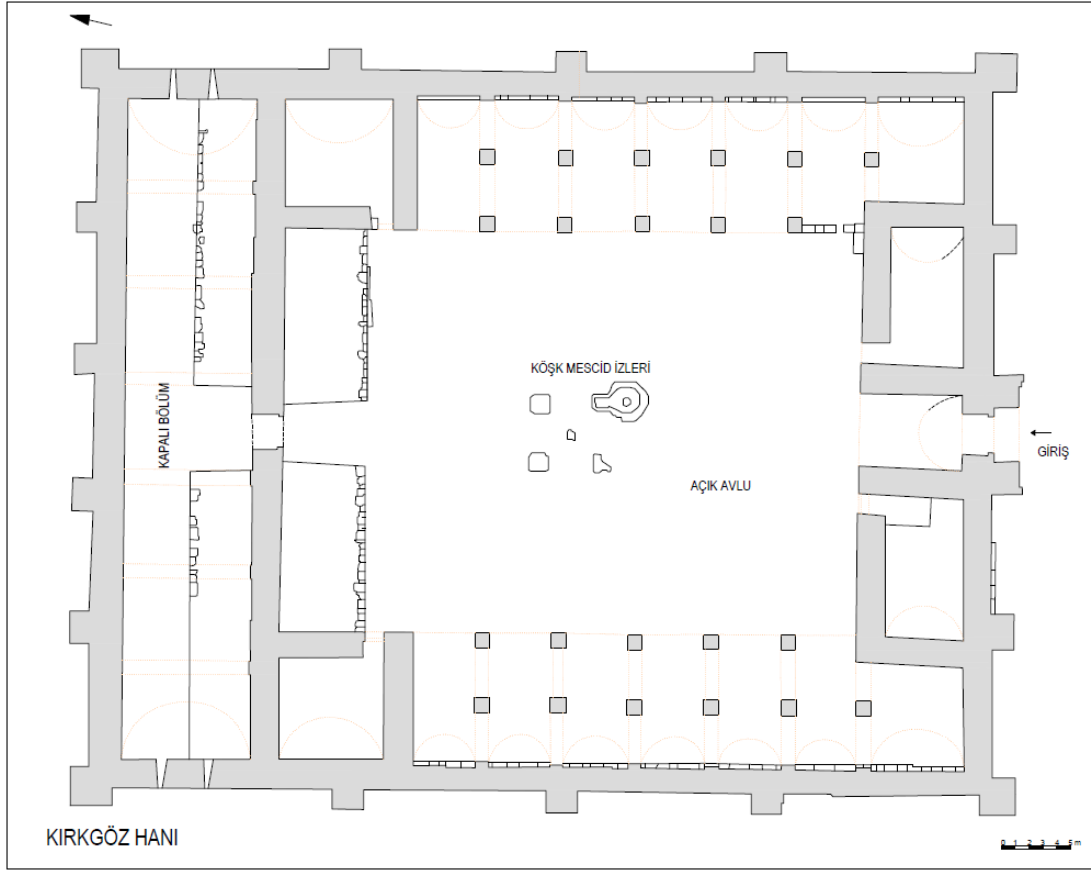
Taç kapının üst kısmında mermer üzerine yazılmış altı satırlık kitabesinde “Bu ribat, II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) tarafından yaptırılmıştır” diye yazmaktadır (Özergin, 1965: 155; Aslanapa, 1984: 180; Eravşar, 2017: 508). Hanın abidevi taç kapısı, yapının güney duvarının ortasında yer almakta olup köşelerde bulunan payandalarla aynı hizayı biraz aşacak şekilde hafifçe dışarıya taşırılmıştır. Portalin merkezinde bulunan kapı açıklığı basık kemerlidir (Şekil 30) (Bakkal, 2019: 534). Yapı dışarıdan, köşelerde birer, kuzey cephede dört, batı ve doğu cephelerde üçer ve güney cephede taç kapının iki yanında birer tane olmak üzere toplam 16 adet payanda ile takviye edilmiştir (Yıldırım, 2017: 573).

Şekil 30. Ana giriş portalı (URL 12) ve içeriden görünüm (URL 13)

Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilmiş olan hem yazlık hem kışlık barınma imkânı sağlayan karma plan tipindeki han (Şekil 31), kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olup planında daha önce yapılmış kervansarayların klasik plan şemasına nispeten bazı farklılıklar görülmektedir. Yatık dikdörtgen hol bölümü (15x49 m) doğu-batı doğrultusunda uzanan tek bir beşik tonozla örtülüdür. Hol bölümünün önünde revaklı avlu (51x49 m) yer alır. Genel olarak Evdir Hanın planı tekrarlanmış olmakla beraber, avluda, girişin iki yanında ve hole bitişik olan bölümlerde revakların yerine tonozlu bölümlerin yerleştirilmesi açısından ondan ayrılır (Aslanapa, 1984: 180; Akalın, 2002: 301).

Şekil 31. Kırkgöz Hanı planı (Yıldırım, 2019: 228'den işlenerek)

Avlunun güneyinde kuzey-güney yönünde giriş eyvanı ile iki yanında doğu-batı yönünde dikdörtgen birer mekân bulunmaktadır. Avlunun doğu ve batısı revaklarla çevrelenmiş olup revaklar yirmi iki adet kare ayağa oturmakta ve doğu-batı yönünde atılan sivri kemerlerle yedişer bölümden oluşmaktadır. Güneyindeki kareye yakın dikdörtgen bölümler diğerlerinden farklı olarak avluya değil, kuzeydeki revaklara açılmaktadır. Revakların kuzeyinde avluya birer kapı ile açılan kareye yakın dikdörtgen planlı iki oda bulunmaktadır (Yıldırım, 2017: 570). Güney yöndeki bölümler, kuzey yönde açıklığı bulunan tek bir payeye oturan sivri kemerli birer eyvan biçiminde düzenlenmiştir. Güney duvarı boyunca, misafirlerin kullanımı için yapılmış sekilerin olduğu kapalı barınak bölümü doğu-batı yönünde tek sahnalıdır (Yıldırım, 2019: 231). Kareye yakın dikdörtgen planlı olan köşk mescidin avlunun ortasında olduğunu gösteren ayak izleri bulunmaktadır (Yıldırım, 2019: 230).

Yapının duvarlarında kesme taş ve kaba yonu taşı, üst örtüde moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Taç kapılarda, revak kemerlerini taşıyan payeler ve kemerler ile pencere kenarlarında ve kapı sövelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Bunun dışında, korkuluk, payanda, eşik taşı ve üzerinde yazıt içeren devşirme taşlar kullanılmıştır (Yıldırım, 2019: 234).

Eğirdir Hanı (2. Gıyasettin Keyhüsrev Kervansarayı) (Şekil 32)

Isparta'nın Eğirdir ilçe sınırları içindeki han, Eğirdir-Konya karayolunun üzerinde ilçe merkezinin 3 km güneyinde yer alır. Göl kıyısındaki bina, meyilli bir araziye inşa edilmiştir. Konya'dan gelerek güneyde Antalya'ya, batıda Denizli'ye giden Selçuklu döneminin önemli kervan yolu güzergâhlarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Yapı bir dönem burada kurulan pazar nedeniyle Pınarpazarı Hanı olarak da isimlendirilmiştir (Özergin, 1965: 159).

Günümüzde yapının kitabesi bulunmadığı gibi taç kapılarına ait kalıntı da mevcut değildir. Taç kapılar ile duvarlardan alınan kesme taşların Eğirdir ilçe merkezindeki Dünder Bey Medresesi, Kale ve Hızır Bey Camii'nde kullanıldıkları değerlendirilmektedir. Dünder Bey Medresesi'nin taç kapısındaki kitabe

II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1237-38 yılında inşa ettirilen bir handan bahsetmektedir. Medresenin ana eyvanındaki diğer bir kitabede ise, bu medresenin Dünder Bey tarafından 1301-1302 yılında yaptırıldığı belirtilir. Sadece kitabelere bakarak yapılan en yaygın yorum, binanın ilk olarak 1237-38 yılında han olarak inşa edildiği, 1301-1302 yılında da medreseye çevrildiği yönündedir.¹⁸ M. Sözen bu görüşe karşı çıkmış ve medresedeki taç kapının bu handan taşınmış olabileceğini belirtmiştir (Sözen, 1970: 166-169). Bu yöndeki düşüncüyü Aslanapa (1973) ve Uysal (1994) da desteklemiştir (Aslanapa, 1973: 160; Uysal, 1994: 77). Başkanlığını Prof. Dr. Rüçhan Arık'ın yaptığı "Göller Bölgesi Arkeolojik Kültürel Turistik Araştırma ve Değerlendirme Projesi" kapsamında handa 1993 yılında yapılan kazı çalışmalarında bulunan geometrik bezemeli taş parçasının medresenin taç kapısının batı yüzündeki yan nişin çerçeve bordüründe bulunan kırığa hem form hem de süslemesiyle tam olarak uyması taç kapının Eğirdir Hanına ait olduğunu kanıtlamıştır (Bozer, 2007: 247-248).

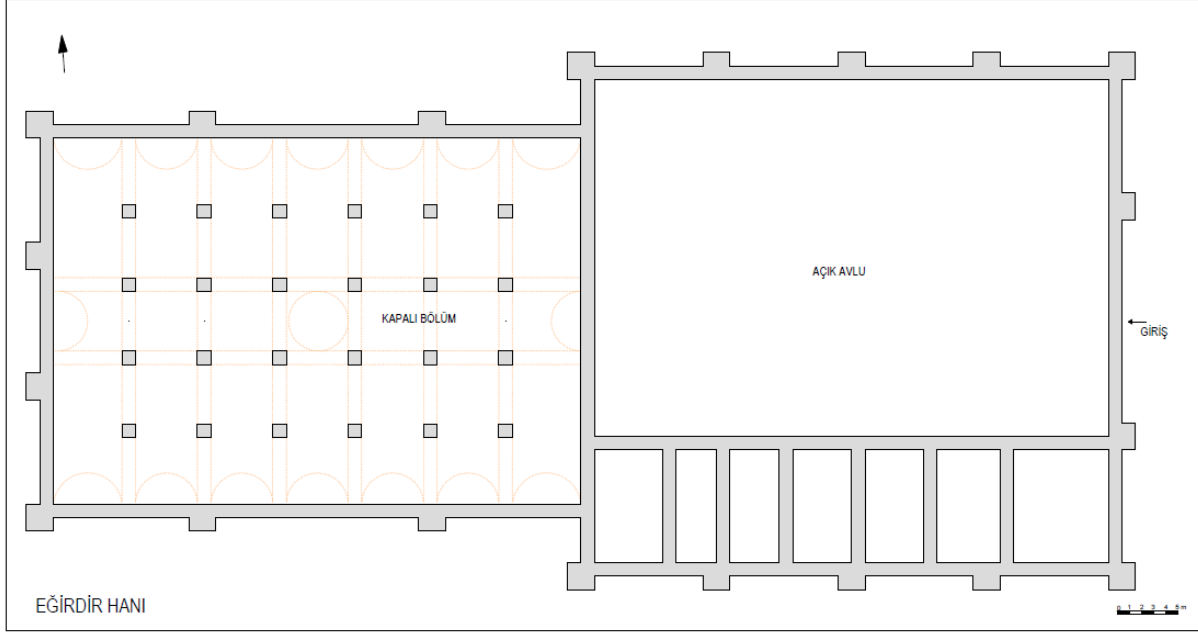
Şekil 32. Eğirdir Hanı genel görünüm (URL 14)

Kaplama taşları sökülüş, portalleri yok olmuş, üst örtüleri yıkılmış olan yapının kalan duvarlar ve izlerinden sultan hanların planına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Eğirdir Hanı, 3400 m² ye yaklaşan ölçüsü ile büyüklük bakımından devrinin en büyük dördüncü hanı olup kulelerden bazılarının alt taraflarında iyi cins taş kaplamalar tespit edilmiştir (Aslanapa, 1984: 179).

Doğu-batı yönünde uzanan avlu ve kapalı bölümden (Şekil 33) meydana gelen yapının mimarisine ilişkin en geniş bilgiyi K. Erdmann¹⁹ vermiştir. K. Erdmann hazırladığı planda avlunun mevcut halini göstermiş, kapalı bölümün ise restitüsyonunu hazırlamıştır. Ona göre sultan hanları şemasına uygun bir plan şemasına sahip olan kapalı bölümde, doğu-batı yönde uzanan ve bir aydınlık kubbesine sahip orta sahnın ile buna dik uzanan yedi sahnın yer alır. Kapalı bölüme girince güneyde kalan birinci sahnın dışındaki bütün sahnınların cephe duvarlarında birer mazgal pencere vardır. Bu bölümün beden duvarları dıştan köşelerde kare, cephelerde ise dikdörtgen planlı ikişer payanda ile desteklenmiştir. Avluda ise, güney kanattaki mekânların o güne kalabilen duvarlarını işlemekle yetinmiş, özgün durumu hakkında bir öneri getirmemiştir. Avluda köşelerde yine kare, kuzey ve güneyde üç, doğu cephede ise iki dikdörtgen planlı payandaya yer vermiştir. Bu planda dikkati çeken bir husus avlu ve kapalı bölüm duvarlarının birleştiği yerlerde, her ikisinin de aynı zamanda inşa edildiğini gösteren organik bütünlüğün doğru bir şekilde verilmesidir.

¹⁸ Erten, 1940: 79; Özergin, 1965: 150; Turan, 1971: 266.

¹⁹ Erdman, 1961: 125-126.

Şekil 33. Eğirdir Hanı planı (Erdman, 1961'den işlenerek)

2006 yılı sonuna kadar yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan mimari bulgular Erdmann'ın plan şemasını doğrular niteliktedir. Bu çalışmalarda orta sahnı U şeklinde dolaştığı anlaşılan sekiler tespit edilmiştir. Avlunun güney kanadında genişlikleri birbirinden farklı 7 mekânda temizlik çalışması yapılmıştır. Avlunun kuzey kanadında yapılan kazıda ortaya çıkan ayak temelleri bu kısmın iki sıra revaklı olduğunu göstermiştir. İçte kalan sekiz ayak temeline karşın avluya bakan güneydeki ayak sayısının 7 olması ve doğu uçta bir ayağın eksikliği avlunun doğu kanadında, giriş eyvanının kuzeyinde mekânların bulunabileceğine işaret sayılabilir. Karatay Han, Zazadin Han, Aksaray ve Kayseri Sultan Hanları gibi Selçuklu döneminin büyük hanlarının avlusu kapalı bölümden daha sonra inşa edilmiştir. Ancak, Eğirdir Hanı'nda her iki bölümün organik bütünlüğü göz önüne alındığında aynı ayna inşa edilmiş oldukları anlaşılmaktadır (Bozer, 2007: 242-243).

SULTAN HANLARININ TİPOLOJİK OLARAK DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen sultan hanları, yapıldıkları dönem, plan şemaları, açık avlu ve kapalı bölüm plan özellikleri, kullanılan duvar ve üst örtü malzemeleri, mescidin ve giriş portalinin plandaki yeri ve günümüzdeki fiziki ve kullanım durumları açısından değerlendirilmiştir. İncelenen yapılarla ilişkin hazırlanan tipoloji tabloları aşağıda verilmiştir (Tablo 1-2). İncelenen yapıların Kayseri-Aksaray-Konya'yı Alanya'ya bağlayan yol güzergâhında ve Alanya'yı Antalya-Burdur ve Isparta'ya bağlayan güzergâh üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, 1221 yılında I. Alaeddin Keykubad tarafından fethedilmesinin ardından sarayın kışlık sayfiye şehri haline gelen Alanya'yı başkent Konya'ya bağlayan yol güzergâhının yanında kuzeyden gelen kervan yollarının güneydeki Antalya limanına bağlantısının sağlanmasının da ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tablo 1. Anadolu Selçuklu Dönemi Sultan Hanları plan özellikleri

No	Kervansaray Adı	Yeri	Dönemi/Tarihi	Hangi Sultan Dönemi	Plan Şeması	Günümüzdeki Durumu
1	Alay Hanı	Aksaray-Nevşehir yolunda	12. yüzyıl sonu/13. yüzyıl başı	Sultan II. Kılıçarslan	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Yıkık olan avlusunda kazı yapılmış, kapalı bölümün restorasyonu tamamlanmıştır
2	Evdır Hanı	Antalya-Burdur yolu üzerinde	1211-1220	Sultan I. İzzettin Keykavus	Açık avlulu, dört ana eyvanlı plan tipi	Belediyeye tahsisli olup, projeleri tamamlanmış, restorasyonu yapılmamıştır
3	Aksaray Sultan Hanı	Konya-Aksaray yolu, Aksaray'a 40 km	1229	Sultan I. Alaeddin Keykubad	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Belediyeye tahsisli olup, gezi amacı dışında kullanılmamakta
4	Tuzhisar Sultan Hanı	Kayseri-Sivas yolunun 46. kilometresinde	1232-36 arasında	Sultan I. Alaeddin Keykubad	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Belediye tarafından turizm amaçlı kullanılmakta
5	Alara Hanı	Alanya'nın 37 km batısında, Alara Kalesi	1232	Sultan I. Alaeddin Keykubad	Konşantrik planlı veya eş odaklı hanlar (Kapalı avlulu hanlar grubu)	Turizm amaçlı kullanılmakta
6	İncir Hanı	Antalya-Eğirdir (Isparta) yolunda	1238-39	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Kapalı bölüm sağlam, avlu yıkıktır, proje çalışmaları devam etmekte
7	Kırkgöz Hanı	Antalya-Burdur yolu üzerinde Döşemealtı ilçesi	1237-1246	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Kapsamlı restorasyon yapılmıştır, turizm amaçlı kullanılmakta
8	Eğirdir Hanı	Eğirdir-Konya karayolunun üzerinde	1237-38	II. Gıyaseddin Keyhüsrev	Avlusu ve kapalı kısmı bulunan iki kısımlı han (karma tip)	Harap durumda

Tablo 2. Sultan Hanları tipolojik özellikleri

No	Kervansaray Adı	Plan özelliği/ Yapı Formu	Giriş-Portal cephesi	Malzeme	Payanda sayısı/Formu	Avlu bölümü	Kapalı kısım	Aydınlık kubbesi	Mescit
1	Alay Hanı	* Kuzey-güney doğrultulu * Kapalı kısım dikdörtgen, avlu 26x38 m ölçülerinde (Özergin kapalı hol 28, 50x41, 50 m, avlusu 41,50x39 m ölçüsünde)	Güney cephe	Düğüün kesme taş- arası moloz dolgu	6 adet	Avlu bölümü yıkılmıştır	24 adet taş ayak Giriş kapısı aksı üzerindeki uzun tonozlu orta nefin sağında ve solunda ikişer nef, ilkinde dik olacak şekilde tonozlu ve yedi hücreli	Var	-
2	Evdir Hanı	* Kuzey-güney doğrultulu *Yapı 54x67,60 metre ölçülerinde, dikdörtgen planlı açık avlu 34,50x45,10 m ölçülerinde	Güney cephe	Düğüün kesme taş- arası moloz dolgu, tonozlarda kaba yonu taşı	10 adet	Dört yönden, çift sıra taş ayaklara basan beşik tonozlarla örtülü derin eyvanlarla kuşatılmıştır	Kapalı bölüm yok	Yok	Giriş kısmının sağ ve solundaki mekânların biri
3	Aksaray Sultan Hanı	* Doğu-batı doğrultulu * Doğuda 50x62 m ölçülerinde revaklı avlu ve batıda 50x33 m ölçülerinde kapalı bölüm	Doğu cephe	Düğüün kesme taş, arası moloz taş dolgu	24 adet	Kuzey yönde 10 bölümlü çifte galeri	* 32 taş ayak Taç kapı ile aynı genişlikte olan orta sahin ve yanlarda ikişer sahin olup orta sahna dik yönde gelen yan nefler dokuz hücreli	Var	Avlunun ortasında köşk mescid
4	Tuzhisar Sultan Hanı	* Kuzey-güney doğrultulu * Kuzey taraftaki bölüm 46x53 m ölçülerinde dikdörtgen planlı açık avlu, güney taraftaki 32x45 m ölçülerinde kapalı barınak bölümü	Kuzey cephe	Düğüün kesme taş, moloz taş dolgu	15 adet	Doğu cephesinde her sırada ikişerden toplam 12 adet taş payeye oturan sivri kemerlerle yedi bölümlü çifte revak, batı cephesi ise altı adet taş payeye oturan kuzey-güney yönündeki sivri kemerlerle yedi gözlü bir revak	*24 taş ayak Orta sahin ve yanlarda ikişer sahin olup orta sahna dik yönde gelen yan nefler yedi hücreli	Var	Avlu ortasında köşk mescit

Tablo 2. Sultan Hanları tipolojik özellikleri (devam)

No	Kervansaray Adı	Plan özelliği/ Yapı Formu	Giriş-Portal cephesi	Malzeme	Payanda sayısı/Formu	Avlu bölümü	Kapalı kısım	Ayınık kubbesi	Mescit
5	Alara Hanı	*Kuzey-güney doğrultulu * 37,80x49,80 m dikdörtgen şeklindeki bir plan içinde, açık avlu 7,26x7,43 m	Kuzey cephe	Üç cephe kesme taş, doğu cephe moloz taş, aralan moloz taş dolgu	5 adet Üçgen 8 adet (Kapalı bölüm), 10 adet (Avlu restitüsyonuna göre)	Bu avluya yıldız tonozlu çeşme eyvanı, batıda mescit, kuzeyde orta kısmın portali açılmaktadır.	Tam merkezde bir koridor ve onun iki uzun kenarında bir oda-bir eyvan düzeninde dizilmiş dönder oda ve üzer eyvan yer almaktadır.	-	Ana portalin batısındaki 3 nolu odadır
6	İncir Hanı	*Kuzey-güney doğrultulu Ahır kısmı yaklaşık 30x42 m ölçüsünde, avlu kısmı 38x35 m	Güney cephe	Düzgün kesme taş, moloz taş dolgu	Dikdörtgen, silindirik, sekizgen kesitli 16 adet	Batı kesiminde iki ayak sırasına sahip bir çifte revak	kuzey-güney yönlü bir çapraz sahin ve bunun iki yanında doğu-batı yönlü yedişer yan sahin	Var	-
7	Kırkgöz Hanı	*Kuzey-güney doğrultulu *Dikdörtgen planlı 65,50x52,70 m ölçülerinde. Güneyde, dikdörtgen planlı revaklı avlu (51x49 m), kuzeyde doğu-batı yönlüde dikdörtgen planlı (15x49 m) kapalı hol bölümü	Güney cephe	Büyük kaba yonu ve kesme taş malzeme, üst örtüde tuğla ve moloz taş, aralan moloz dolgu	Kare ve dikdörtgen kesitli 8 adet (Kapalı bölüm), 10 adet (Avlu restitüsyonuna göre)	Avlunun doğu ve batısı revaklarla çevrelenmiş olup revaklar yirmi iki adet kare ayağa oturmakta ve doğu-batı yönünde atılan sivri kemerlerle yedişer bölümden oluşmaktadır.	-	Yok	Avlunun ortasında köşk mescit
8	Eğirdir Hanı	*Kuzey-güney doğrultulu *avlu ve kapalı bölümden meydana gelen yapı	Doğu cephe	Düzgün kesme taş, moloz dolgu	Kare ve dikdörtgen kesitli	Avlunun kuzey kanadında yapılan kazıda ortaya çıkan ayak temelleri bu kısmın iki sıra revaklı olduğunu göstermiştir.	* 24 adet taş ayak * Doğu-batı yönde uzanan orta sahin ile buna dik uzanan yedi sahin yer alır	Var	-

İncelenen yapılardan sadece Alay Hanı 12. yüzyıl sonuna tarihlendirilmekte, diğer yedi yapı 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Alay Han Sultan II. Kılıçarslan döneminde, Evdir Hanı I. İzzettin

Keykavus döneminde, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı ve Alara Hanı I. Alaeddin Keykubad döneminde, İncir Hanı, Kırkgöz Hanı ve Eğirdir Hanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde inşa edilmiştir.

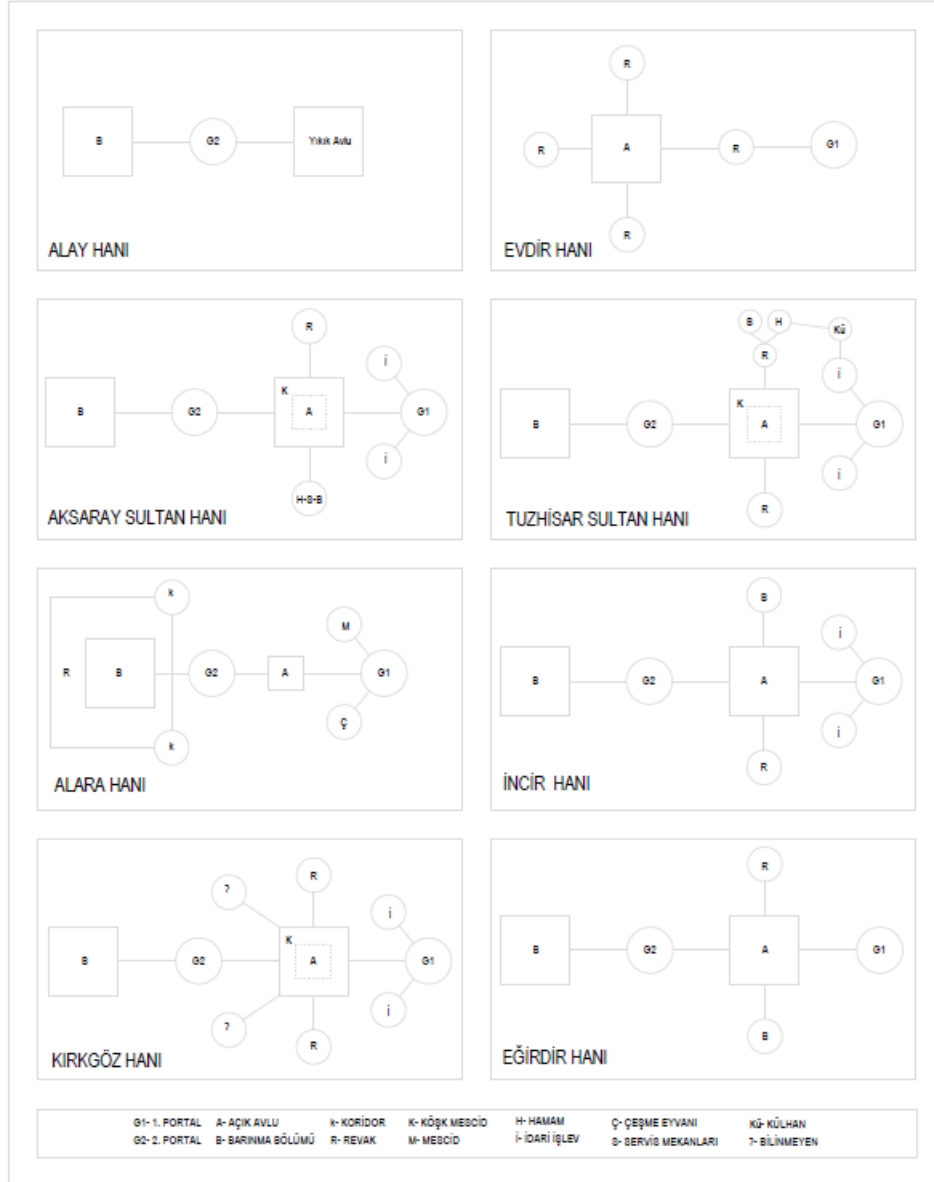
Bu çalışma kapsamında ele alınan kervansaraylarda üç farklı plan şeması görülmektedir. Bunlardan Evdir Hanı açık avlulu ve dört eyvanlı olup kapalı bölümü bulunmamaktadır. Alara Hanı ise konsantrik planlı ve eş odaklı (kapalı avlulu) plan şemasına sahiptir. Bunların dışında kalan Alay Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, İncir Hanı, Kırkgöz Hanı ve Eğirdir Hanı ise hem açık avlusu hem de kapalı barınma bölümü bulunan karma tip plan şemasına sahiptir. İncelenen yapıların tamamında ana malzeme olarak kesme taş ve yonu taşı kullanıldığı, ara dolgularda ise moloz taş kullanıldığı görülmüştür. Özellikle dış duvarları takviye etmek için kullanılan payandalar/kuleler yapıları kaleyi andıran heybetli bir görünüm vermektedir.

Kuzey-güney doğrultulu eğimli bir arazide inşa edilen Alay Hanı'nın kapalı kısmı derinlemesine dikdörtgen planlı olup 29,40x40,65 m ölçüsündedir. Erdmann, yapının günümüzde ayakta olmayan avlu bölümünün 26x38 m ölçülerinde olduğunu yazar. Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş düzgün dikdörtgen planlı bir yapı olan Evdir Hanı 54x67,60 metre ölçülerindedir. Hanın 34,50x45,10 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı açık avlusu dört yönden, çift sıra taş ayaklara basan beşik tonozlarla örtülü derin eyvanlarla çevrelenmiştir. Doğu-batı doğrultulu Aksaray Sultan Hanı'nın doğu yönünde 50x62 m ölçülerinde yazlık avlu bölümü, batı yönünde ise 50x33 m ölçülerindeki kapalı bölümü yer alır. Kuzey-güney doğrultulu Tuzhisar Sultan Hanı'nın kuzey yönünde 46x53 m ölçülerindeki açık avlulu bölümü, güney yönde ise 32x45 m ölçülerindeki kapalı ahır bölümü yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan Alara Hanı dikdörtgen şeklindeki bir plan içinde, kapalı bölüm ile açık avlu fonksiyonları tek merkez etrafında iç içe olmak üzere tasarlanmıştır. Giriş portalinin açıldığı 7.26x7.43 m ebatlarındaki açık avlu binanın asıl dağılıma alanıdır. Yaklaşık olarak 37,80x49,80 m ölçülerindeki hanın orta kısmı handa konaklayan misafirler için ayrılmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan İncir Hanı'nın ahır kısmı yaklaşık 30x42 m ölçüsündedir. Yapılan kazılarda inşaatının tamamlanmadığı sonucuna varılan avlu kısmı için Özergin 38x35 m ölçülerini vermektedir. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olan Kırkgöz Hanı 65,50x52,70 m ölçülerinde olup kuzeyde yatık dikdörtgen planlı (15x49 m) kapalı hol bölümü, güneyde, hol bölümünün önünde kareye yakın dikdörtgen planlı (51x49 m) revaklı avlu yer alır. Eğirdir Hanı ise doğu-batı yönünde uzanan avlu ve kapalı bölümden meydana gelmektedir.

Alay Hanı'nın kapalı bölümünün içinde 24 adet taş ayak bulunmakta olup giriş kapısı aksı üzerindeki uzun tonozlu orta nefin sağında ve solunda ikişer nef bulunmaktadır. Bu yan nefler ortadakine dik olacak şekilde tonozlu ve yedi hücrelidir. Aksaray Sultan Hanı'nın kışlık bölümünde taç kapı ile aynı genişlikte olan orta sahn ve yanlarda ikişer sahn bulunmaktadır. Orta sahına dik yönde gelen yan nefler dokuz hücreli olup dörder sıralı 32 adet taş ayak ile desteklenmiş olan sivri kemerli beşik tonozlarla örtülmüştür. Tuzhisar Sultan Hanı'nın kapalı barınak kısmında 24 bağımsız yığma ayak bulunmakta olup orta nefin sağında ve solunda ikişer nef daha bulunmaktadır. Bu yan nefler ortadakine dik olacak şekilde tonozlu ve yedi sahnıdır. Alara Hanı'nın misafirler için ayrılmış olan orta kısmının merkezinde bir hol ve bu holün iki uzun kenarında bir oda bir eyvan şeklinde düzenlenmiş olan dörder oda ve üçer eyvan bulunmaktadır. İncir Hanı'nın kapalı bölümü, kuzey-güney yönlü bir çapraz sahn ve bunun iki yanında, toplam yirmi dört tane taş ayağa oturan doğu-batı yönlü yedişer yan sahnından oluşmaktadır. Kırkgöz Hanı'nda yatık dikdörtgen planlı kapalı ahır bölümü doğu-batı doğrultusunda uzanan tek bir beşik tonozla örtülüdür. Eğirdir Hanı'nın kapalı bölümünde, doğu-batı yönünde uzanan orta sahn ile buna dik uzanan yedi sahnın 24 adet ayak ile desteklenmiş beşik tonozlarla örtülü olduğu düşünülmektedir.

Alay Hanı'nın yıkılmış olan avlu bölümüne ilişkin detaylı bilgi bulunmamaktadır. Evdir Hanı'nın avlusu dört yönden, çift sıra taş ayaklara basan beşik tonozlarla örtülü derin eyvanlarla kuşatılmıştır. Aksaray Sultan Hanı'nın avlusu kuzey yönden çift sıralı dikdörtgen kesitli payelere kuzey-güney yönünde atılmış kademeli sivri kemerlerle oluşturulmuş on bölümlü çifte galeriyle kuşatılmıştır. Tuzhisar Sultan Hanı'nda avlunun doğu cephesinde her sırada ikişerden toplam 12 adet taş payeye oturan sivri

kemerlerle yedi bölümlü çifte revak, batı cephesinde ise altı adet taş payeye oturan kuzey-güney yönündeki sivri kemerlerle yedi gözlü bir revak bulunmaktadır. Alara Hanı'ndaki açık avlu binanın asıl dağılım alanı olup bu avluya çeşme eyvanı, kuzey yönde orta bölümün portali, batı yönde ise mescit açılmaktadır. Yapılan kazı çalışmalarında tamamlanmadığı sonucuna varılan İncir Hanı'nın avlusunun batısında iki ayak sırasına sahip bir revak, doğusunda dikdörtgen planlı sekiz hücre ve kuzeyinde ortada giriş eyvanı ve iki yanında birer hücrenin yapımının planlandığı anlaşılmıştır. Kırkgöz Hanı'nda avlunun doğu ve batısı revaklar ile çevrelenmiş olup revaklar 22 adet ayağa oturmakta ve doğu-batı yönünde atılan sivri kemerlerle yedişer bölümden oluşmaktadır. Eğirdir Hanı'nın doğu-batı yönünde uzanan avlusu günümüzde harap halde olup yapılan araştırma kazısında ortaya çıkan ayak temelleri bu kısmın iki sıra revaklı olduğunu göstermiştir. İncelenen sultan hanlarına ilişkin olarak hazırlanan mekân sentaksı aşağıda verilmiştir (Şekil 34).

Şekil 34. Sultan hanlarına ait mekân sentaksı

İncelenen tüm yapılarda duvarlar, ayaklar ve destek kemerlerinde kesme taş malzeme, tonozlarda ise kesme taş ya da kaba yonu taş kullanıldığı görülmüştür. Kaplama taşlarının arasında ise moloz dolgu olduğu tespit edilmiştir. İncelenen sultan hanları özellikle dış cephelerinden masif

kulelerle/payandalarla takviye edilmiştir. Alay Hanı'nda dördü dört köşeli, ikisi beş köşeli olmak üzere 6 adet kule bulunmaktadır. Evdir Hanı'nda doğu ve batı cephelerinde üçer, diğer cephelerde ikişer tane olmak üzere toplam 10 adet köşe payandası vardır. Aksaray Sultan Hanı'nın taç kapısının iki yanındaki payandalar dikdörtgen kesitli, köşelerdeki birer payanda sekizgen kesitlidir. Avlunun kuzey ve güney cephelerindeki beşer payandadan batı köşedekiler dikdörtgen, doğudan birinci ve üçüncüler yuvarlak, diğerleri ise sekizgen kesitlidir. Kapalı bölümün kuzey ve güney cephelerindeki dörder payandadan doğudakiler yuvarlak, batı köşedekiler dikdörtgen, aradakiler ise sekizgen kesitlidir. Kapalı bölümün batı cephesindeki eksene simetrik birer payanda ise dikdörtgen kesitlidir. Tuzhisar Sultan Hanı'nda taç kapının iki yanındaki payandalar demet paye şeklinde tasarlanmış olup köşelerdeki kuleler yıldız kesitlidir. Avlunun yan duvarlarında birer, kapalı barınak bölümünün yan duvarlarında ise ikişer adet payanda bulunmaktadır. Ön cephe dışındaki payandalar çokgen ve yarım daire şeklinde olup üzerleri konik birer külahla kapatılmıştır. Alara Hanı'nda batı cephe 3, güney cephe ise 2 adet üçgen payanda ile takviye edilmiştir. İncir Hanı'nın kapalı ahır bölümünün doğu cephesindeki iki payandadan güneydeki silindir, kuzeydeki ise yarım sekizgen kesitlidir. Ahırın kuzey cephesinde ve köşelerde yer alan dört payanda da silindir kesitlidir. Ahırın batı cephesi ve avlunun kuzeybatı köşesinde yer alan iki payanda ise dikdörtgen kesitlidir. Kırkgöz Hanı köşelerde kare planlı birer, doğu ve batı cephelerde üçer, kuzeyde dört ve güney cephede taç kapının iki yanında birer tane dikdörtgen kesitli toplam on altı adet payanda ile desteklenmiştir. Eğirdir Hanı'nda ise kapalı bölümün beden duvarları dıştan köşelerde kare, cephelerde ise dikdörtgen planlı ikişer payanda ile desteklenmiştir.

Yapılarda hem ana giriş cephesinde hem de avluya girişte portal niteliğinde taç kapı olduğu görülmüştür. Alay Hanı'nın oldukça sade bir şekilde süslenen portalı güney cephesi üzerindedir. Evdir Hanı'nın güney cephede yer alan şahane mukarnaslı portalı abidevi bir görünüştedir. Aksaray Sultan Hanı'nın doğu cephesindeki, mermerden yapılmış ve gösterişli bir süslemeye sahip olan taç kapısı derin niş mukarnaslı kavsarayla taçlandırılmıştır. Tuzhisar Sultan Hanı'nın kuzey cephesinde yer alan taç kapı, duvar yüzeyinden profillendirilerek içe doğru yerleştirilen ve iki yanında yükselen yuvarlak yivli büyük takviye kuleleri ile abidevi bir kompozisyon meydana getirmektedir. Alara Hanı'nın kuzey cephede yer alan giriş portalinin ortasında dandanları bulunmakta ve 3,52 m açıklığında basık kemerli bir giriş kapısı vardır. İncir Hanı'nın güneyde cephe ortasında yer alan dışa taşkın taç kapısının nişi, içeriye doğru daralan istiridye kabuğu biçiminde yivli tonozla örtülüdür. Kırkgöz Hanı'nın güney duvarının ortasında yer alan giriş portalı köşelerde bulunan payandalarla aynı hizayı biraz aşacak şekilde hafifçe dışarıya taşırılmıştır. Eğirdir Hanı'nın doğu cephesinde yer alan giriş portalinin, yapılan kazı çalışmalarında bulunan izler doğrultusunda Dünder Bey Medresesi'ne götürüldüğü ve orada kullanıldığı tespit edilmiştir.

Büyük programlı kervansarayların çoğunda mescit olduğu bilinmesine rağmen Alay Hanı, İncir Hanı ve Eğirdir Hanı'nda mescidin yeri tespit edilememiştir. Evdir Hanı'nda giriş kısmının sağ ve solundaki mekânların birinin mescit olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Aksaray Sultan Hanı ve Tuzhisar Sultan Hanı'nda avlu ortasında yer alan ve dört ayak ile sivri kemerler üzerinde yükselen köşk mescit vardır. Kırkgöz Hanı'nda da avlunun ortasında, kareye yakın dikdörtgen bir alanı kaplayan köşk mescit olduğunu gösteren ayak kalıntıları vardır. Alara Hanı'nın mescidi ise ana giriş portalinin batısında yer almaktadır.

İncelenen yapıların kapalı bölümlerinde orta nefin uzun tonozlu olduğu, yan neflerin ise orta nefte dik yönde yedi ya da dokuz hücreli olduğu, taş ayaklara oturan ve sivri kemerlerle desteklenen tonoz üst örtüsü olduğu tespit edilmiştir. Alay Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, İncir Hanı ve Eğirdir Hanı'nın orta nefte aydınlık kubbesi olduğu görülmüştür.

Alay Hanı'nın kazı çalışmaları ve 2008 yılında başlayan restorasyonu tamamlanmıştır. Uzun bir süre âtil durumda kalan ve kullanılmayan Evdir Hanı, Antalya Döşemealtı Belediyesine tahsis edilmiştir. Arkeolojik kazıları tamamlanmış olan hanın röleve, restitüsyon ve restorasyon projeleri tamamlanmış, ancak restorasyonu başlanmamıştır. Çeşitli tarihlerde onarımlar geçirmiş olan Aksaray Sultan Hanı bir dönem müze olarak kullanılmıştır. Şu an ise sadece hanı ziyaret etmek isteyenler için açılmaktadır. Tuzhisar Sultan Hanı 2006-2007 yıllarında onarılmış ve 2016 yılında Bünyan Belediyesine kiraya

verilmiş olup turistik amaçlı olarak kullanılmaktadır. Turizm amaçlı olarak kiraya verilen Alara Hanı'nda basit onarımlar dışında kapsamlı bir onarım yapılmamıştır. İncir Hanı'nın 1992 yılında başlayan kazı çalışmaları aralıklarla 2014 yılına kadar sürmüş olup proje çalışmaları devam etmektedir. Uzun yıllar harap durumda kalmış ve çevre halkı tarafından ağıl olarak kullanılmış olan Kırkgöz Hanı, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore et-işlet-devret modeliyle 2005 yılında ihale edilmiştir. 2007-2011 yılları arasında onarılmış olan han turizm amaçlı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde harap durumda olan Eğirdir Hanı'nın 3R projeleri hazırlanmış, ancak fonksiyon ve restorasyon konusunda netleşmiş bir plan yoktur.

SONUÇ

İslam toplumlarının hayır ve sosyal kuruluşlarının başında gelen kervansarayların öncüsü olarak, bazı araştırmacılar Romalılar döneminde, Anadolu sınır boylarında ve stratejik önemi olan noktalarda inşa edilen ve içinde askerlerin bulunduğu, castel ya da castrum diye adlandırılan yapıları kabul etmektedir. Bazı araştırmacılar ise Arap ribatlarını kervansaray yapılarının öncüsü olarak görmektedir. Castrum ve Arap ribatları öncelikli olarak askeri amaçla inşa edilmiş yapılardır. Kervansaraylarda ise öncelikli fonksiyon askeri olmayıp ticari amaçla yapılan seyahatlerde barınma ve korunmadır.

İlkçağlardan itibaren dünya ticaretinde önemli bir yeri olan İpek Yolu'nun üzerinden geçtiği geniş bozkırlar ve çöller üzerinde güvenliğin sağlanması, göçebe baskınlarından korunma, ticari eşyaların saklanması gibi sebepler kervansaray yapılarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Türklerin, Anadolu'dan önce Orta Asya'da Karahanlılar ve Gazneliler dönemlerinde kervansaray yapıları inşa ettikleri görülmektedir. Genellikle ribat olarak isimlendirilen bu dönem kervansarayları incelendiğinde çoğunlukla kerpiç ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edildikleri, kareye yakın planlı ve avlulu, dört eyvanlı plan şemasında oldukları görülmektedir. Ayrıca masif payeli portalleri ve dış cephelerdeki destek kuleleriyle kale gibi korunaklı yapılar oldukları söylenebilir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Sasani sanatından etkilenmiş olduğu ve Karahanlılar ve Gaznelilerden gelen sivri kemerli portal geleneğinin yanı sıra eyvanlı ve avlulu plan şeması ile kubbe yapımını devam ettirdiği görülmektedir.

Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaraylarının, Orta Asya ve Arap örnekleri olan ribatlara hem işlev hem plan şeması açısından benzediği, üst örtüde ise tonoz kullanıldığı ve orta kısmında aydınlık feneri olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen Anadolu Selçuklu Dönemi sultan hanlarının 12. yüzyıl sonunda II. Kılıçarslan döneminde başladığı ve 13. yüzyıl ortasında II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile tamamlandığı ve bir daha sultan hanı inşa edilmediği ya da edildi ise günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Bu yapıların genel olarak hem yazlık (açık avlu) hem kışlık (kapalı) kısımlardan oluştuğu görülmektedir. İncelenen yapılardan sadece Evdir Hanı'nda kapalı bölüm bulunmamaktadır. Kervanların ilk aradığı şey emniyet ve barınma olduğu için, kervansaray inşaatında önce kapalı bölüm bitirilip daha sonra avlunun tamamlandığı görülmektedir.

Sultan hanı olarak nitelenen bu yapı grubu, Orta Asya'da inşa edilen kare planlı, avlulu plan şemasına dikdörtgen olan kapalı bölümün ilavesiyle oluşmaktadır. Anadolu Selçuklu kervansaraylarının en heybetli ve olgun grubunu teşkil eden sultan hanlarında, kervansarayın ana girişindeki taç kapıdan başka kapalı bölümün girişinde ikinci bir portal daha bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen yapılardan 6 tanesinin avlusu ve kapalı bölümü bulunan karma tipte olduğu görülmüştür. Sadece Evdir Hanı'nın dört ana eyvanlı açık avlulu plan şemasına sahip olduğu, bunun da iklim koşullarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Alara Hanı'nın ise eş odaklı-kapalı hanlar grubunda olduğu, bunun sebebinin de Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Alanya yolculukları sırasında burayı dinlenmek için inşa ettirmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Karma tipte inşa edilen kervansaraylardan sadece Kırkgöz Hanı'nda kapalı bölüm doğu-batı doğrultusunda uzanan tek bir beşik tonozla örtülüdür. Alay Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisar Sultan Hanı, İncir Hanı ve Eğirdir Hanı'nın kapalı bölümlerinde orta nefin sağında ve solunda ikişer nef bulunmaktadır. Orta nef boyuna tonozlu olup, yan nefler ortadakine dik olacak şekilde tonozludur. Bu yapılardan Aksaray Sultan Hanı'nda yan nefler 9 hücreli, diğerlerinde 7 hücrelidir. Ayrıca bu tonozları taşıyan ayaklar Aksaray Sultan Hanı'nda 32 adet, diğerlerinde 24 adettir. Bu hanlarda kapalı bölümün ahır, malların depolanması ve yolcuların barınması için kullanıldığı görülmektedir. İncelenen bu yapıların kapalı bölümlerindeki seki izlerinin bir kısmının

günümüze ulaşabildiği görülmektedir. Bu bölümde insanlar hayvanlara göre daha yüksek bir sekide yatarlar.

Kapalı bölümde kalın duvar ve ayaklara oturan genelde sivri kemerlerle desteklenen beşik tonozlarla örtülü bir strüktür sistemi bulunmaktadır. Kesme taş kaplama arasında moloz dolgu olarak inşa edilmiş olan bu yapılarda dışarıdan kale etkisi yaratmak için dış payandalar yapılmıştır.

İncelenen bu yapılarda simetri genel bir tasarım ilkesi değildir. Özelleşmiş bazı işlevlerin yerine getirilmesi için avlu planlamasında simetriden ödün verilmiştir. Yapılarda taç kapı genellikle simetri eksenindedir. Yapıların ana aksı içeride orta açıklıktaki fenerle, avluda da incelenen bazı hanlarda, köşk mescit ile vurgulanmıştır. Fakat incelenen yapılardan Alara Hanı ve Kırkgöz Hanı dışında, avluların servis mekânlarındaki farklılıklar nedeniyle simetrik yapılmadığı görülmüştür. Avlunun bir kenarında kapalı bölümün girişi bulunmakta, bu cephenin bir bölümünün de serbest bırakıldığı görülmektedir. Avlunun üç kenarının bir kenarı tek veya çift sıra revaklı ve tonozla örtülü olarak avluya açılır. Bu bölümün karşısına gelen kenarda ise önemli yolcular için bir iki daire, erzak depoları, mutfak, bazı kervansaraylarda hamam, nalbant ve binek tamircileri için alanlar bulunmakta olduğu görülmüştür. Giriş tarafındaki avlu kenarında ise kervansaray idarecisi ve muhafızları ile hizmetlileri için odalar bulunmaktadır. Kervansaray yapılarının tasarımında işlevselliğin ağırlık taşıdığı, bu nedenle süslü yapılar olmadığı görülmektedir. Bu yapılardaki bezemenin taç kapılardaki ile sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Bu yapıların birçoğu bu yüzyıla harap halde ulaşmış, bazıları yapılan onarım çalışmaları ile kullanılabilir duruma getirilmiştir. Kullanılabilir durumda olanlar ise turistik tesis ya da müze olarak kullanılmaktadır. Bu yapıların, onarımlarının yapıp gelecek nesillere aktarılabilmesi koruma açısından büyük önem arz etmektedir. Yapılara günümüzde verilen/verilecek fonksiyonların da yapının özgün durumunu, form ve plan şemasını bozmaması gibi kriterlere dikkat edilerek tespit edilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. (2002). Kervansaray, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 25, 299-302). İstanbul: TDV Yayınları.
- Akalın, Ş., E. (2000). İncir Hanı, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 22, 279-280). İstanbul: TDV Yayınları.
- Akok, M. (1968). Kayseri’de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescid Diye Tanılan Üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi, Türk Arkeoloji Dergisi, XVII-2: 5-41.
- Alptekin, C. (1993). Büyük Selçuklular, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. 7, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Altun, A. (1989, a). Alay Hanı, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 2, 348-349). İstanbul: TDV Yayınları.
- Altun, A. (1989, b). Alara Han, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 2, 341). İstanbul: TDV Yayınları.
- Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2012). Dünden Bugüne Antalya, Antalya: Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Aslanapa, O. (1963). Orta Çağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar, Türk Kültürü, 1(5): 26-30.
- Aslanapa, O. (1972). Türk Sanatı, c. 2, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1984). Türk Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aycibin, S. (2018). Anadolu Kervansaraylarının Tarihsel ve Mimari Gelişimi, Kervansaray Yapılarının İşlevlendirilerek Yeniden Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bakkal, A. (2019). Antalya Selçuklu Kervansarayları, Türk Akademik Araştırmalar Dergisi, 4(4): 521-570.

- Baykara, T. (2002). Türkiye Selçuklular Döneminde Toplum ve Ekonomi, *Türkler Ansiklopedisi*, (c. 7, 223-257). H., C., Güzel ve K. Çiçek (Ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bedirhan, Y., Öztop, F. (2015). İpekyolu Bağlamında Göktürkler Devrinde Çin'in Türkistan'ı İstila Politikası, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 299-307.
- Bektaş, C. (1999). Selçuklu Kervansarayları, Korunmaları Kullanımları Üzerine Bir Öneri, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Bozer, R. (2007). Eğirdir Han, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (237-253). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cezar, M. (1981). Türk Tarihinde Kervansaray, VIII. Türk Tarih Kongresi, (c. 2, 931-940). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çakmak, Ş. (2020). Yeni Bulgular Işığında İncir Hanı, *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(2): 605-633.
- Demir, A. (1988). Anadolu Selçuklu Hanları Emdir Han, *İlgi*, 53: 13-17.
- Deniz, B. (2007). Alay Han, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (51-75). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Denkbalbant, A. (2009). Sultan Hanı, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 37, 504-505). İstanbul: TDV Yayınları.
- Durukan, A. (1989). Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya, Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri, İstanbul, 50-59.
- Durukan, A. (1995). Emdir Hanı, TDV İslam Ansiklopedisi, (c.11, 516-517). İstanbul: TDV Yayınları.
- Durukan, A. (2007). Aksaray Sultan Hanı, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (141-158). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraşar, O. (2007). Emdir Han, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (419-433). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraşar, O. (2017). Yolların Tanıkları Anadolu Selçuklu Hanları, Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı.
- Erdmann, K. (1961). Das Anatolische Kervansaray des 13. Jahrhunderts, Teil II-III, Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Erten, S. F. (1940). Antalya Vilayeti Tarihi, İstanbul: Tan Matbaası.
- Ettinghausen, R., Grabar, O. (1994). The Art and Architecture of Islam 650-1250, Yale University Press.
- Gabriel, A. (1931). Monuments Turcs D'Anatolie. Kayseri-Niğde, cilt 1, Paris: Boccard.
- İbn-i Bibi (1941). Anadolu Selçuki Devletleri Tarihi, çev. N. Gençosman, F. N. Uzluk, Ankara: Uzluk Basımevi.
- İlter, İ. (1969). Tarihi Türk Hanları, İstanbul: KGM Matbaası.
- Karamağaralı, H. (1970). Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları, *Önasya*, 61-62: 4-5.
- Karpuz, H. (1995). Anadolu Selçuklu Mimarisi, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (1943). Anadolu Selçuki Devletleri Tarihi, (çev. N. Gençosman), Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Konyalı, İ., H. (1974). Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray, İstanbul: Fatih Yayımevi.
- Kuban, D. (2008). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Mimari Programların Kurumsallaşması, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Mitchell, S. (1995). *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London: Classical Press of Wales.
- Ödekan, A. (1995). *Mimarlık ve Sanat Tarihi, Türkiye Tarihi, c.1*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş, (c. 1, 379-385)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı 1978.
- Özbek, Y. (2007). *Tuzhisar Sultan Hanı, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (175-193)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, K. (2006). *Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme, METU JFA, 23(2): 21-61*.
- Özergin, M., K. (1965). *Anadolu Selçuklu Kervansarayları, Tarih Dergisi, XV (20): 141-170*.
- Özgüç, T., Akok, M. (1957). *Alayhan, Öresunhan ve Hızır İlyas Köşkü -İki Selçuklu Kervansarayı ve Bir Köşkü-*, *Belleten, XXI (81), 139-148*.
- Riefstahl, R., M. (1931). *Turkish Architecture in Southwestern Anatolia*, Cambridge: Harvard University Press.
- Roux, J., P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi, Çev. Ayşe Bereket, İstanbul: Bereket Yayınları*.
- Sezgin, H. (1976). *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları*.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları*.
- Sözen, M. (1975). *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri. C. I, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası*.
- Şeker, M. (1991). *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, c. 3. Çev. A. Suat. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı*.
- Turan, O. (1946). *Selçuklu Kervansarayları, Belleten, X/39, 471-496*.
- Turan, O. (1971, a). *Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu*.
- Turan, O. (1971, b). *Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu*.
- Uluçam, A. (2009). *Aksaray Sultan Hanı, TDV İslam Ansiklopedisi, (c. 37, 503-504)*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uslu, H. (1985). *Başlangıçtan Günümüze İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul: Gonca Yayınları*.
- Uysal, A., O. (1994). *Konya-Eğirdir Güzergahında Bazı Kervansaraylar, III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1994, 71-83*.
- Ünal, R., H. (2007). *İncir Hanı, İçinde: Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, H. Acun (Ed.). (305-319)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, R., H. (1993). *Burdur/Bucak İncir Hanı'nda, Temel Araştırmaları ve Temizlik Çalışmaları (Eylül 1992)*. *Vakıf Haftası Dergisi, 10: 399-422*.

- Yardımcı, A. (2002). İstanbul'un 550. Fetih Yılı İçin Alanya Kitabeleri, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yavuz, A., T. (1969). Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi, Belleten, XXXIII (132): 429-491.
- Yavuz, A., T. (1976). Anadolu'da Eş Odaklı Selçuklu Hanları, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(2): 187-201.
- Yavuz, A., T. (1995). Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının Tipolojisi, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 25-26 Nisan 1994, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 183-198.
- Yavuz, A., T. (1994). Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar, Vakıflar Haftası Dergisi, 11: 39-46.
- Yavuz, A., T. (2006). A. T. Yavuz, Kervansaraylar, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2. A. U. Peker ve K. Bilici (Ed.). (435-445). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yetkin, S., K. (1984). İslam Ülkelerinde Sanat, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yetkin, S., K. (1959). İslam Mimarisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yıldırım, S., P. (2017). II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Mimari Eserleri, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, S., P. (2019). Kırkgöz Han Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik Hassasiyetler, 6: 223-257.

ELEKTORNİK KAYNAKLAR:

- URL-1: İpek Yolu ve Baharat Yolu Haritası, <https://www.turkiyehavadis.com/cin-e-temkinli-yaklaşmak-ve-baharat-yolu/51883/>, Son Erişim Tarihi: 10/09/2021.
- URL-2: Ribat-ı Mahi, <https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/ribat-i-mahi>, Son Erişim Tarihi: 10/09/2021.
- URL-3: Ribat-ı Melik Planı, <https://www.sanatinjolculugu.com/ribat-i-melik/>, Son Erişim Tarihi: 10/09/2021.
- URL-4: Ribat-ı Melik, <https://www.sanatinjolculugu.com/ribat-i-melik/ribat-i-melik-kervansarayi-1/>, Son Erişim Tarihi: 10/09/2021.
- URL-5: Evdir Hanı, <http://www.dosemealti.bel.tr/tr/m/tarihi-yerler/evdir-han.html>, Son Erişim Tarihi: 10/09/2021.
- URL-6: Aksaray Sultan Hanı, <https://tvk.csb.gov.tr/genel-mudurlugumuz-katkilariyla-gerceklestirilen-tarihi-sultanhanı-kervansarayi-restorasyon-ve-cevre-duzenleme-projesi-imalat-calismalari-devam-ediyor-haber-232488>, Son Erişim Tarihi: 20/09/2021.
- URL-7: Tuzhisar Sultan Hanı, <https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/tuzhisar-sultan-hanı>, Son Erişim Tarihi: 20/09/2021.
- URL-8: Alara Hanı, <https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/alara-hanı>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.
- URL-9: Alara Hanı, <http://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/alara-hanı/>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.
- URL-10: İncir Hanı, https://mekan360.com/360fx_ıncirhankervansarayiburdur.html, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.
- URL-11: İncir Hanı, <https://www.toroslardayasam.com/2014/10/ıncir-han-burdur-ilibucak-ilcesisnrlar.html>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.

URL-12: Türkiye Kültür Portali, Kırkgöz Hanı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/kirk-goz-koprusu-1>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.

URL-13: Kırkgöz Hanı, <https://antalya.com.tr/listing/tarihi-kirkgoz-han#lg=1&slide=2>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021

URL-14: Eğirdir Hanı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/gezilecekyer/egirdir-keyhusrev-kervansarayi-egirdir-hani>, Son Erişim Tarihi: 16/09/2021.